

**Mendelova univerzita v Brně
Provozně ekonomická fakulta**

Liberálne reformy v Austrálii a na Novom Zélande

Bakalárska práca

Vedúci práce:

Ing. Michal Mádr

Jakub Kajaba

Brno 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci: **Liberálne reformy v Austrálii a na Novom Zélandu** vypracoval samostatně a veškeré použité prameny a informace jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou *Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací*.

Jsem si vědom, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 Autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity o tom, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně dne 20. května 2016

Abstract

KAJABA, J. *Liberálne reformy v Austrálii a na Novom Zélande*. Bachelor thesis. Mendel University in Brno, 2016.

In my bachelor thesis I dealt with analysis of New Zealand's liberal reforms implemented in 1980s and 1990s and with their comparison to the liberal reforms especially in Australia. The objective was analyzing the economic and political environment prior the implementation of the reforms, content and timing of the reforms and their general impact on selected macro and microeconomic indicators. Practical outcome of this thesis are concrete recommendations for the economic policy makers based on the conclusion that some mistakes in reform process occurred.

Keywords

Thesis, liberal reform, New Zealand, Australia, analysis

Abstrakt

Vo svojej bakalárskej práci som sa zaoberal analýzou liberálnych reforiem na Novom Zélande vykonaných v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia a ich komparáciou s liberálnymi reformami predovšetkým v Austrálii. Predmetom analýzy bolo ekonomické a politické prostredie pred zavedením reforiem, obsah a načasovanie reforiem a ich celkový dopad na vývoj vybraných ekonomických veličín. Praktickým výstupom práce sú potom konkrétne doporučenia tvorcom hospodárskej politiky, založené na zistení niektorých pochybení, ktorých sa austrálsky a novozélandský tvorcovia hospodárskej politiky dopustili.

Kľúčové slová

Bakalárska práca, liberálne reformy, Nový Zéland, Austrália, analýza

Obsah

1	Úvod a cieľ práce	13
1.1	Úvod.....	13
1.2	Cieľ práce.....	14
1.3	Vymedzenie liberálnej reformy	15
2	Nový Zéland – situácia pred reformami	16
2.1	Od kolonializmu do roku 1950	16
2.2	Obdobie od roku 1950 do roku 1970	17
2.3	Obdobie od roku 1970 do roku 1984	19
3	Nový Zéland – reformný proces	23
3.1	Charakter reforiem	23
3.2	Zoznam a chronológia reforiem.....	25
3.3	Prvá fáza (1984 – 1990)	29
3.4	Druhá fáza (1990 – 1996).....	32
4	Austrália – reformný proces	34
5	Austrália a Nový Zéland – porovnanie reforiem	38
5.1	Príčiny zaostávania Nového Zélandu.....	42
6	Analýza dopadov reforiem	45
7	Porovnanie s reformami v ostatných krajinách	52
8	Doporučenia nositeľom hospodárskej politiky	59
9	Záver	61
10	Literatúra	63

Zoznam grafov

Graf 1: Výmenný kurz NZD/USD a AUD/USD (OECD Exchange rates, 2016).....	18
Graf 2: Miera inflácie [%] (OECD Inflation CPI, 2016).....	20
Graf 3: Priemerná úroková miera [%], (OECD Short-term interest rates, 2016).....	22
Graf 4: HDP per capita [USD] (OECD Gross Domestic Product, 2016)	39
Graf 5: Miera nezamestnanosti [%] (OECD Unemployment rate, 2016).....	48
Graf 6: Deficit verejných financií [% z HDP] (OECD General government deficit, 2016).....	49
Graf 7: Hrubý verejný dlh [% z HDP] (The Treasury, 2016)	50
Graf 8: Index Produktivity (The Treasury, 2016).....	51
Graf 9: Miera inflácie a úroková miera [%] (Pettinger, 2013).....	53
Graf 10: Nezamestnanosť - Veľká Británia [%] (Mitchell, 2009)	54
Graf 11: Vývoj rastu reálneho HDP [mil. GBP] (Pettinger, 2013).....	55
Graf 12: Miera inflácie - Čile [%] (OECD Inflation CPI, 2016).....	56
Graf 13: Rast HDP - Čile a Južná Amerika [%] (<i>National Accounts Main Aggregates Database, 2016</i>).....	58

1 Úvod a cieľ práce

1.1 Úvod

V roku 1984 sa Nový Zéland nachádzal v nelichotivej ekonomickej situácii. Po dlhom období stagnácie sa už situácia zdala byť neudržateľná a hrozil hospodársky a sociálny kolaps celej krajiny. Pohľady do štatistík OECD dávali dôvod vzniku pochybností o ďalšom zotrvaní Nového Zélandu v tomto elitnom klube. Ekonomický systém tu bol veľmi podobný systémom v krajinách s centrálnou plánovaným hospodárstvom, vďaka čomu sa Nový Zéland v ekonomických kruhoch začal označovať ako krajinu, v ktorej sa uplatňuje „socializmus bez doktríny“ (Quigley 1996, str. 310). Nikdy predtým nebola potreba radikálnych systémových reforiem tak naliehavá, ako v prvej polovici osemdesiatych rokov.

Zavádzanie reforiem a zmena dlhotrvajúceho status-quo sa stalo témou číslo jedna vo voľbách v roku 1984. Pred novou vládou a ministrom financií Rogerom Douglasom stála neľahká úloha – presadiť reformy, ktoré by krajinu vytrhli z marazmu štátom prísne regulovanej ekonomiky a ktoré by ju vrátili opäť na čelo rebríčkov OECD. Výsledok práce Rogera Douglasa, ktorý za svoje životné dielo obdržal titul „sir“, sa zapísal do dejín ekonómie ako jedna z najefektívnejších, najkomplexnejších, najradikálnejších a najlepšie zvládnutých liberálnych reforiem vôbec. Ako sa vyjadril Nagel (1998) „*Medzi rokmi 1984 až 1993 podstúpil Nový Zéland radikálnu ekonomickú reformu, ktorá krajinu posunula z pozície najviac protekcionistického, preregulovaného a štátom dominujúceho systému zo všetkých kapitalistických demokracií na opačný koniec spektra k systému s najvyššou mierou otvorenosti, konkurencieschopnosti a voľnosti obchodu.*“

V priebehu deväťdesiatych rokov sa práca sira Douglasa pre svoju výnimočnosť stala objektom pozornosti svetovej ekonomickej verejnosti a stala sa inšpiráciou pre proreformné hnutia po celom svete. V ekonomickej literatúre dokonca vznikol nový pojem Rogernomics – v analógií na podobný termín Reaganomics, súvisiaci s proreformným programom amerického prezidenta Ronalda Reagana.

Úspech vykonaných reforiem ostáva aj s odstupom času zásadným argumentom v rukách týchto hnutí pre ich zavedenie vo svojich krajinách. Myšlienky reforiem sú nadčasové a aktuálne aj dnes, predovšetkým v kontexte so súčasným vývojom v rámci Európskej únie, kedy sme svedkami čoraz väčšieho tlaku na presadzovanie rôznych byrokratických obmedzení súkromného sektoru v oblasti výroby a služieb, ktorý pod ich ťarchou postupne stráca konkurencieschopnosť voči okolitému svetu a dláždi tak cestu k dlhodobej stagnácii.

1.2 Cieľ práce

Táto práca si kladie za cieľ jednoznačne určiť, ktorých chýb sa dopustili novozélandskí tvorcovia hospodárskej politiky v období od vrcholu v päťdesiatych rokoch, kedy stál Nový Zéland na popredných priečkach rebríčku najvyspelejších krajín sveta s tretím najvyšším HDP per capita (NationMaster, 2016) a obyvatelia sa tešili z vysokej životnej úrovne. cez pozvoľný pokles a dlhé obdobie stagnácie, až do polovice osemdesiatych rokov, kedy sa moci ujala proreformná vláda.

V popisnej časti bude ďalej uvedený obsah reforiem, ich bližší rozbor a dopad na vývoj ekonomických veličín. Praktická časť obsahuje komparáciu novozélandských reforiem s liberálnymi reformami v Austrálii, kde sú vyhodnocované dva odlišné prístupy k ich zavádzaniu. Práve porovnaniu s Austráliou bude venovaná zvláštna pozornosť, vzhľadom na podobný hospodársky vývoj a implementáciu reforiem približne v rovnakom časovom období. Na konci budú stručne zhrnutý obsah a dopady liberálnych reforiem v ostatných krajinách, napríklad materskej Veľkej Británie či krajiny s (v tej dobe) autoritárskym režimom – Čile. Výsledkom analýzy budú konkrétne doporučenia tvorcom hospodárskej politiky, predovšetkým v štátoch, ktoré vykazujú spoločné charakteristiky hospodárskeho vývoja, aké mal Nový Zéland v časoch pred zavedením reforiem.

1.3 Vymedzenie liberálnej reformy

Podľa internetového výkladového slovníka Oxford Dictionaries má slovo „*liberálny*“ význam „*ochotný rešpektovať správanie alebo názory iných*“, či „*byť otvorený novým nápadom*“, v politicko-ekonomickom kontexte má pojem význam „*uprednostňujúci individuálnu slobodu, voľný obchod a rozumnú politickú a sociálnu zmenu*“. Pojem „*reforma*“, respektíve slovesný tvar „*reformovať*“ má podľa rovnakého slovníka význam v zmysle „*vykonať zmeny vedúce k zlepšeniu*“. Slovné spojenie „*liberálna reforma*“ má následne význam v zmysle „*vykonanie takých legislatívnych a administratívnych opatrení, ktoré pri dodržaní princípov osobnej a ekonomickej slobody povedú k zlepšeniu súčasného (negatívneho) hospodárskeho stavu.*“

2 Nový Zéland – situácia pred reformami

2.1 Od kolonializmu do roku 1950

Nový Zéland (v jazyku domorodého Maorského obyvateľstva „*Aotearoa*“) bol objavený v roku 1642 holandským moreplavcom Abelom Tasmanom a pomenovaný „*Nova Zeelandia*“ (podľa holandskej provincie Zeeland), bol – tak ako aj Austrália, kolóniou Veľkej Británie od druhej polovice osemnásteho storočia, pričom samosprávu dosiahol v roku 1856. Na konci devätnásteho storočia bol Nový Zéland na tú dobu vo svetovom merítku výrazne pokroková krajina v sociálnej a ekonomickej oblasti – napríklad v roku 1893 sa stal prvou krajinou na svete uznávajúcou volebné právo žien, v roku 1894 bol prijatý zákon o povinnosti kolektívneho vyjednávania medzi zamestnávateľmi a odbormi (ktorý zostal v platnosti celé jedno storočie až do roku 1991) a v roku 1898 bol prijatý systém penzijného poistenia, prvý systém tohto druhu v rámci Britského impéria. Tradícia rovnostárskej spoločnosti na čele so všadeprítomným silným štátom je teda na území Nového Zélandu má svoje korene práve v tomto období (Wilson, 2015).

V tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia vláda labouristov presadzuje protekcionistickú legislatívu – systém dovozných licencií, uvalenie vysokých ciel na výroby potenciálne ohrozujúce domácich výrobcov a tzv. stratégiu importnej substitúcie, pričom táto legislatíva zostane v platnosti až do začiatku reforiem v osemdesiatych rokoch. Tieto kroky postupne začali smerovať ku zrodu systému, ktorý je známy pod označením „*welfare state*“, respektíve „*štát blahobytu*“, ktorý stál na myšlienke štátu presadzujúceho aktívne zásahy štátu do národného hospodárstva a sociálneho života spoločnosti za účelom zabezpečenia všeobecného blahobytu a rovnosti počas celého života človeka – tzv. systém „*from cradle to grave*“ (Wilson, 2015).

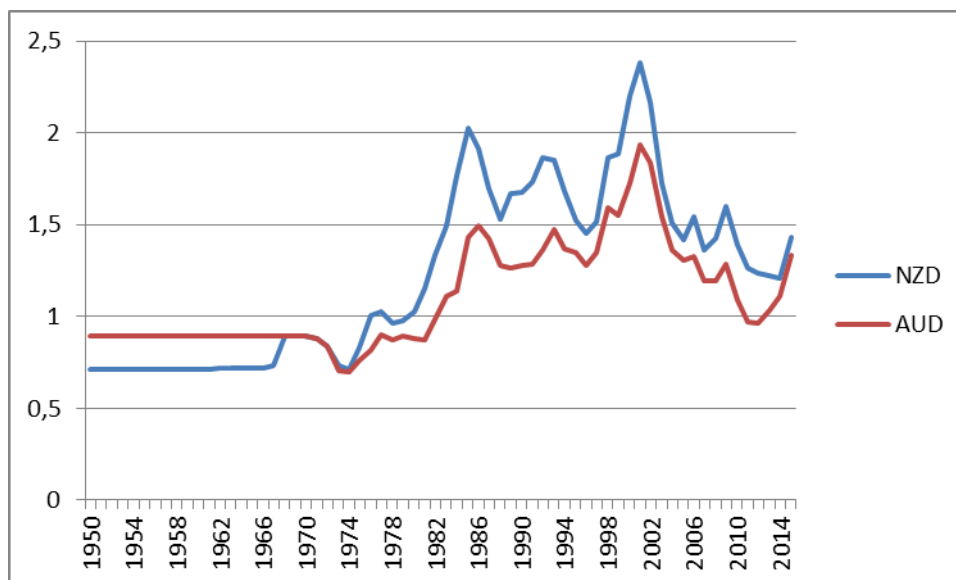
2.2 Obdobie od roku 1950 do roku 1970

Miera angažovanosti štátu v ekonomickej a sociálnej sfére vysoko prevyšovala štandard západných liberálnych demokracií a nápadne pripomínala prax bežnú v krajinách socialistického bloku. Táto angažovanosť (z krajín OECD mal Nový Zéland najbližšie k Francúzsku a Švédsku) sa vyznačovala na jednej strane vysokým podielom štátneho vlastníctva podnikov a na druhej strane legislatívnymi obmedzeniami cenotvorby súkromných podnikov, ktoré dokonca museli mať na niektoré investičné zámery súhlas centrálnej vlády. Ďalej pod touto angažovanosťou rozumieme výraznú reguláciu na trhu práce s dôrazom na plnú zamestnanosť naprieč všetkými odvetviami v ekonomike. Mzdy boli kolektívne zjednávané na úrovni každého odvetvia, kedy na jednej strane stáli odbory, ktorých členmi museli byť povinne všetci zamestnanci, so svojimi požiadavkami na čo najvyššie reálne mzdy pre zamestnancov a s cieľmi vlády na druhej strane, ktoré počítali s plnou zamestnanosťou (Carpinter 2012, str. 4). To vyústilo v nerovnováhu na trhu práce, ktorá bola navyše umocnená nekoordinovaným používaním nástrojov fiškálnej, monetárnej, obchodnej a priemyselnej politiky. Všeobecne prijímaný model Keynesiánskej hospodárskej politiky priamo súvisel s protekcionistickými opatreniami, ktoré boli tvorcami hospodárskej politiky implementované so zámerom stimulácie hospodárskeho rastu a dosiahnutie plnej zamestnanosti. Tento model bol na Novom Zélande využívaný aj po tom, čo od neho ostatné rozvinuté západné demokracie po kríze v tridsiatych rokoch upustili.

Ekonomovia hlavného prúdu (napr. Krugman, 1993) sa zhodujú na negatívnych dôsledkoch nadmerného protekcionizmu zo strany štátu smerom k domácim producentom. Firmy, spoliehajúc sa na trvalú ochranu štátom pred zahraničnou konkurenciou, nemajú veľkú motiváciu zefektívňovať svoje výrobné postupy, zavádzať inovácie a zdokonaľovať svoje produktové portfólio, ktoré sa postupom času stáva nepredajné na inom než domácom trhu – kde chýba akákoľvek importovaná alternatíva. Reakciou na tento stav nebolo odstránenie príčiny problému,

teda protekcionizmu (stalo sa tak až v čase reforiem), ale presadenie rôznych subvencií a dotácií exportérom v kombinácii s pravidelným devalvovaním NZD¹.

Prístup k devízam bol analogicky ako v socialistickom Československu regulovaný prostredníctvom devízových reštrikcií a pre exportérov platila povinnosť odpredávať utržené devízy priamo Novozélandskej rezervnej Banke². Na konci šesťdesiatych rokov bolo práve 30% devízových príjmov z exportu vlny, ktorá bola tradične najväčším exportným artiklom krajiny (Daziell, Lattimore 1996). Práve v tomto čase nastal celosvetový pokles ceny vlny a znovu sa prejavila neschopnosť vlády riešiť situáciu inak, než neustále ďalším a ďalším posilňovaním intervencionizmu a navyšovaním vládnych výdajov na dotácie a subvencie spolu s ďalšou devalváciou NZD o 20% v roku 1967 (Graf 1).

Graf 1: Výmenný kurz NZD/USD a AUD/USD (OECD Exchange rates, 2016)

¹ Novozélandský dolár

² Reserve Bank of New Zealand, centrálna banka založená v roku 1934

2.3 Obdobie od roku 1970 do roku 1984

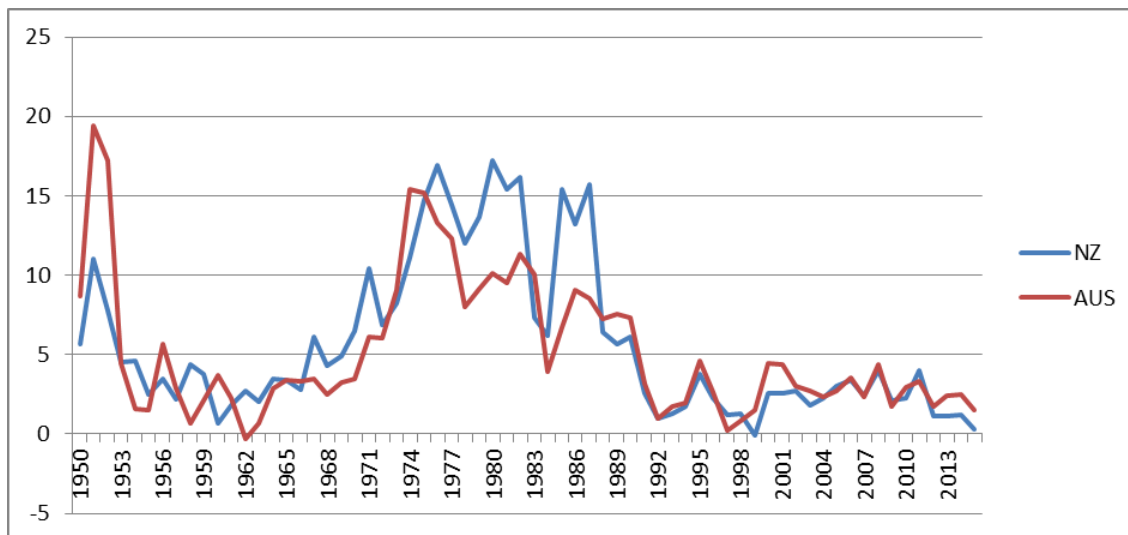
Zatiaľ čo päťdesiate a šesťdesiate roky sa niesli v znamení využívania intervencionistického prístupu v hospodárskej politike na riešenie závažných ekonomických problémov, ktoré boli spôsobené mimo iné práve týmto prístupom, sedemdesiate roky priniesli pokračovanie a dokonca zintenzívnenie zásahov štátu do ekonomiky a do životov občanov. V tomto desaťročí doplácala ekonomika Nového Zélandu jednak na externé ropné šoky (v roku 1973 a 1979) a na opatrenia vlády s cieľom zmierniť dopad týchto šokov, ktoré však naopak zlú ekonomickú situáciu v krajine ešte prehĺbili.

Rok 1973 znamenal okrem spomínaného ropného šoku ešte jednu významnú udalosť – vstup Veľkej Británie do Európskeho hospodárskeho spoločenstva a tým pádom došlo k ukončeniu platnosti Ottawskej zmluvy z roku 1932 o vývoze poľnohospodárskych produktov na Britský trh. Tento krok mal pre ekonomiku Nového Zélandu zásadný dopad, vzhľadom k relatívne značnej závislosti na Britskom trhu v tej dobe a nutnosti rýchleho preorientovania sa na iné trhy. Tento fakt v kombinácii so skokovým zvýšením cien ropy zapríčinil nárast deficitu obchodnej bilancie (strata exportného trhu a vyššia cena importovanej suroviny), fiškálnu expanziu (na kompenzácie farmárom, udržanie domáceho dopytu a plnej zamestnanosti) a nárast inflácie, proti ktorej sa vláda rozhodla bojovať ešte väčšou reguláciou cien a miezd – čím sa de facto infláciu snažili „zakázať“. Navyšovanie rozpočtového deficitu a nárast štátneho dlhu bol prirodzeným následkom tejto politiky (Dvořáková, 2000).

Volebné víťazstvo Národnej strany v roku 1975 a vymenovanie zástancu tvrdého intervencionizmu Roberta Muldoona za premiéra a zároveň ministra financií nám dotvára celkový obraz o presvedčení novozélandských občanov a nimi volených politických reprezentantov o správnosti využívania očividne neefektívnej, ba až kontraproduktívnej politiky intervencionizmu na riešenie ekonomických problémov krajiny. Jeho následná štrnásťročná vláda sa stala známou ako „*Muldoonova éra*“, ktorá sa v oblasti hospodárskej politiky vyznačovala častým prijímaním

opatrení, ktoré stáli vo vzájomnej kontradikcii a ich zamýšľané efekty sa teda vzájomne vyrušili. Tento stav mala na svedomí predovšetkým značná neochota Muldoona riadiť sa odporúčaniami poradných orgánov ministerstva a Rezervnej banky (Massey, 1995).

Vláda napriek neúspechu politiky dolad'ovania, kedy sa na proticyklické opatrenia používali verejné výdaje, pokračovala v tejto politike naďalej. Vysoké štátne výdaje vytvárali dlhodobý tlak na rast úrokových sadzieb (Graf 3, str. 22), na čo reagovala vláda zavedením opatrení smerujúcich k udržaniu nízkych úrokových sadzieb, čo prirodzene vyústilo k presadzovaniu monetárnej expanzie. Vláda taktiež hodlala naďalej udržiavať nadhodnotený fixný kurz (Graf 1, str. 18), ktorý podkopával konkurencieschopnosť domácich vývozcov, pričom však v druhej polovici sedemdesiatych rokov bola nútená kurz NZD často devalvovať. Vysoká miera inflácie (Graf 2) donútila vládu k zavedeniu kurzového režimu „*crawling peg*“, v ktorom boli vykonávané devalvácie na základe sledovania inflačného vývoja najdôležitejších obchodných partnerov (Reserve Bank Bulletin, 1985).

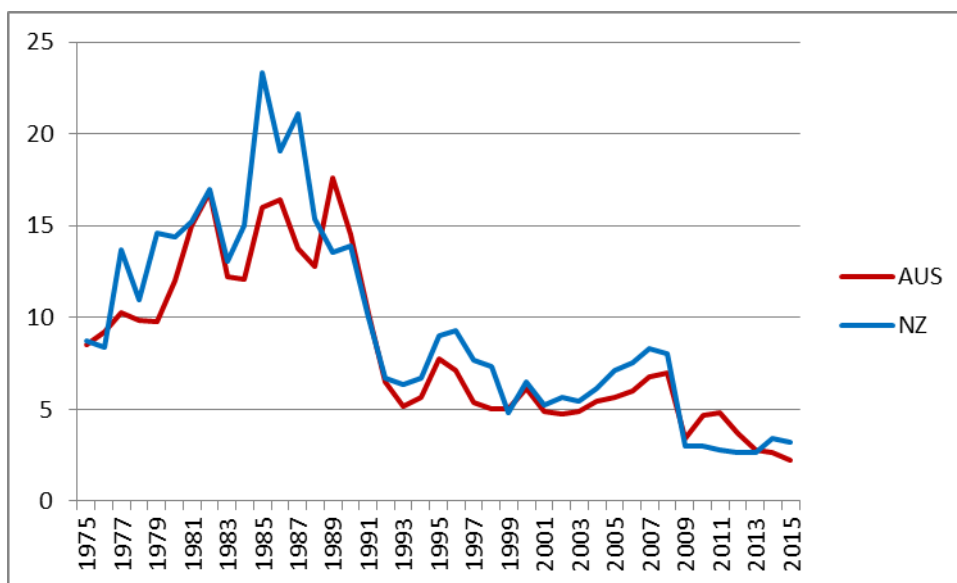

Graf 2: Miera inflácie [%] (OECD Inflation CPI, 2016)

Problém vysokej miery inflácie a jej neustáleho rastu riešila vláda v roku 1982 zmrazením cien, miezd a úrokových sadzieb, ktoré nakoniec trvalo dva roky. Tieto administratívne zásahy celkom narušili cenovo koordinančný mechanizmus, ktorý je kľúčový pre správne fungovanie trhov. S pribúdajúcimi ekonomickými problémami spôsobenými prísnu reguláciou prichádzala vláda stále s tvrdšími regulačnými opatreniami (Massey, 1995, str. 52).

Začiatkom osemdesiatych rokov prišla vláda s hospodárskou stratégiou „*Think Big*“, ktorá mala pomocou financovania veľkých vládnych projektov stimulovať ekonomický rast po druhom ropnom šoku. Investície sa týkali predovšetkým energetického a hutného sektoru, pričom tie mali znížiť závislosť krajiny na importe komodít a zvrátiť tak deficitnú platobnú bilanciu. Projekt nakoniec nepriniesol očakávané výsledky vo forme ekonomického rastu, práve naopak. Stal sa pre verejné financie veľkým bremenom a významne prispel k celkovému zadĺženiu krajiny. Celkový účet za celý projekt podľa medzinárodného menového fondu činil sedem miliárd dolárov, čo bolo v tom čase zhruba 10% HDP (Scott, Graham, 1996).

Muldoonova vláda naďalej pokračovala v rozširovaní štátu blahobytu, konkrétne v zavedení nového dôchodkového systému v roku 1975. Tento systém nefungoval na princípe „*Pay As You Go*“, kde každý pracovník odvádza časť mzdy na financovanie súčasných dôchodcov, ale dôchodky boli hradené priamo z daňových príjmov zo štátneho rozpočtu. Počítalo sa s penziou vo výške 80% priemernej mzdy, na ktorú bude mať nárok každý po dovŕšení šesťdesiatich rokov (Quigley, str. 311).

Graf 3: Priemerná úroková miera [%], (OECD Short-term interest rates, 2016)

3 Nový Zéland – reformný proces

3.1 Charakter reforiem

Tradične využívaný makroekonomický prístup určený na krátkodobú stabilizáciu a rast bol nahradený makroekonomickým prístupom zameraný na dosahovanie dlhodobých cieľov v kombinácii so zvýšenou predvídateľnosťou politických rozhodnutí, aby na základe týchto kvalitných informácií mohli tržné subjekty prispôbiť svoje rozhodnutia. Ohľadne mikroekonomického prístupu bol kladený dôraz na zlepšenie efektívnosti alokácie zdrojov. Z týchto predpokladov vyplynuli kľúčové obecné zásady zavádzaných reforiem (Redward 1996):

1. Presadiť optimálne využitie zdrojov pomocou vytvorenia konkurenčného tržného prostredia v ktorom je úloha vlády v prvom rade umožniť konkurenčné správanie sa súkromných tržných subjektov a pre toto prostredie zabezpečiť právny rámec.
2. Zásahy vlády do fungovania tržného mechanizmu budú vždy smerované na zlepšenie konkurenčného prostredia, pričom vláda si bude na trhu udržiavať neutrálne postavenie.
3. Vládne opatrenia budú vždy cielené na zlepšenie stredne a dlhodobého výhľadu.
4. Vládne opatrenia budú vždy transparentné a predvídateľné v tom zmysle, že tržné subjekty budú schopné podľa týchto opatrení tvoriť racionálne rozhodnutia o svojom budúcom vývoji.

Redward (1996) následne vymedzuje rozdelenie reforiem do troch skupín:

Štrukturálne reformy

- Liberalizácia obchodu
- Liberalizácia trhu práce
- Deregulácia priemyslu
- Reforma daňového systému
- Liberalizácia kapitálového účtu
- Privatizácia štátnych podnikov
- Liberalizácia priamych zahraničných investícií
- Podpora udržateľného používania nerastných surovín
- Presadenie multilaterálnych medzinárodných obchodných dohôd
- Zmiernenie imigračného zákona

Fiškálne reformy

- Zníženie štátneho dlhu na rozumnú mieru a následne jeho efektívnejšiu správu
- Transparentná fiškálna politika
- Zvýšenie produktivity štátneho sektora
- Korporatizácia³ zvyšných štátnych podnikov
- Zavedenie spotrebiteľských platieb za štátne služby, pri ktorých je možné určiť jednotkovú cenu

Monetárne reformy

- Autonómne rozhodovanie centrálnej banky
- Cieľovanie monetárnej politiky na infláciu
- Transparentnosť monetárnej politiky
- Odstránenie kontroly úrokových sadzieb a objemu úverov

³ Proces transformácie štátnych podnikov na korporácie so všetkými korporátnymi štandardmi

3.2 Zoznam a chronológia reforiem

V nasledujúcich tabuľkách je reformný proces chronologicky zoradený a roztriedený podľa oblastí, ktorých sa reformy týkali. Chronologické zhrnutie reforiem je výňatok zo správy OECD Economic Surveys: New Zealand z roku 1999. Kľúčové reformy budú podrobnejšie popísané v nasledujúcej kapitole.

Medzinárodný obchod a menová oblasť		
Importné bariéry		
Odstránenie požiadavku na importné licencie	1983 1989	–
Zníženie dovozných ciel podľa „švajčiarskeho vzorca“ (Swiss formula) z priemerných 28 na 10%	1986 1992	–
Ďalší plán zníženia ciel o tretinu	1992 1996	–
Odstránenie zvláštnej ochrany pre osemnásť špecifických sektorov „plánovaného priemyslu“ a jeho zahrnutie do všeobecného programu colnej reformy	1984 1992	–
Pomalšie zníženie ciel u dvoch zostávajúcich „špeciálnych odvetví“ (motorové vozidlá/komponenty a textil)	1987 1996	–
Kontrola medzinárodného kapitálu		
Zrušenie kontrol zahraničných investícií/úverov	1984	
Voľný vstup priamych zahraničných investícií	1985 1989	–
Uvoľnenie režimu pre portfóliové investície/repatriáciu ziskov	1985	
Menový kurz		
Deregulácia obchodu s devízami	1984	
Devalvácia NZD o 20% oproti košu mien	1984	
Ustanovenie plávajúceho kurzu NZD bez priamej kontroly	1985	
Monetárna politika		
Zameranie inštrumentov monetárnej politiky na zníženie inflácie s cieľom dosiahnutia cenovej stability (inflácia medzi rokmi 1992 a 1993 bola 0 – 2 %)	1989	
Nezávislosť Rezervnej Banky na vláde (Reserve Bank Act)	1989	

Priemysel a služby		
Financie		
Zrušenie obmedzenia pre úverový strop	1984	
Zrušenie separátnych požiadaviek pre banky, stavebné sporiteľne a obchodníkov s cennými papiermi	1985 1987	–
Odstránenie kvantitatívnych reštrikcií a ďalších vstupných bariér na bankový trh	1985 1987	–
Ukončenie formálnych finančných kontrol (bankové hotovostné rezervy, povinnosť úverovania prioritných sektorov)	1985	
Zrušenie kontroly úrokových sadzieb	1984	
Zrušenie povinnosti poistenia exportéra proti neplneniu zo strany importéra	1984	
Odstránenie obmedzení pre vlastníctvo finančných inštitúcií	1985	
Liberalizácia burzy	1986	
Energetika		
Korporatizácia štátnych uhoľných baní	1987	
Reštrukturalizácia ropného priemyslu	1988 1991	–
Zrušenie cenovej kontroly (s výnimkou plynu)	1984 1988	–
Privatizácia štátnej spoločnosti Crown gas	1988 1992	–
Korporatizácia a reštrukturalizácia výroby, prenosovej sústavy a distribúcie energie	1986 1991	–
Doprava		
Odstránenie obmedzení pre cestnú a železničnú prepravu	1983 1986	–
Zrušenie obmedzenia počtu licencií pre nákladnú dopravu	1984	
Korporatizácia štátnych železníc, aeroliniiek a autobusovej dopravy	1982 1984	–
Tendrovanie miestnej autobusovej dopravy a liberalizácia požiadavkov na licencie	1990 1992	–
Deregulácia taxislužieb	1990	
Otvorenie domáceho leteckého priemyslu zahraničným investorom	1987	
Umožnenie zahraničným aerolinkam podnikat' na vnútroštátnych linkách	1987	
Korporatizácia a predaj letísk	1989	
Korporatizácia prístavov	1989	
Poľnohospodárstvo		
Ukončenie minimálnych cien na výkup poľnohospodárskej produkcie	1984	
Zrušenie daňový úľav pre farmárov	1985	
Ukončenie dotovaných úverov pre farmárov	1986 1988	–
Zmena povinných výkupov produkcie členmi poľnohospodárskej komisie	1987	

Ukončenie činnosti domácich komisií pre vajcia, mlieko a mäso	1984 – 1988
Veda a výskum	
Zrovnoprávnenie podmienok pre investície do vedy a výskumu s investíciami do ostatných sektorov	1984
Vyrovnanie nákladov na vedu a výskum	1985
Zriadenie verejných súťaží na štátne zákazky	1990
Korporatizácia vládnych výskumných inštitúcií (Crown Research Institutes)	1992
Trh práce	
Zrušenie povinného členstva v odboroch	1983
Kolektívne vyjednávanie odborov s firmami založené na tržnom princípe	1984
Labour Relations Act	1987
Employment Contractors Act – okrem iného možnosť individuálneho vyjednávanía	1991
Obchodné právo	
Presadenie liberálneho, na efektívite založeného režimu kontroly fúzií a obchodných postupov	1986
Úprava spotrebiteľských práv (Fair Trading Act)	1986
Revízia legislatívy nakladania s cennými papiermi a prevodov spoločností	1988 – 1991
Revízia legislatívy duševného vlastníctva (patenty, autorské právo, obchodné známky)	1990 – 1991
Revízia plánovania miest a vidieka	1987 – 1990
Úprava plánov na nakladanie so zdrojmi (Resource Management Act)	1987 – 1990
Vyjasnenie majetkových práv na nerastné zdroje (Crown Minerals Act)	1991
Ďalšie deregulačné opatrenia	
Koniec zmrazenia miezd a cien	1984
Ukončenie cenovej kontroly (Commerce Act)	1984 – 1987
Odstránenie licenčného obmedzenia v skoro všetkých odvetviach	1986 – 1988
Ukončenie výsadného postavenia všetkých štátnych monopolov (okrem listových zásielok, kontroly vzdušnej prevádzky a distribúcie mlieka)	1984 – 1989
Odstránenie niektorých zamestnaneckých licencií	1985 – 1990
Odstránenie daňového zvýhodnenia výrobných družstiev	1989
Zrušenie obmedzenia otváracích hodín	1989
Zrušenie stimulov na rozvoj exportného trhu	1984
Zrušenie vývozných subvencií	1984 – 1987

Štátny sektor		
Podnikanie štátu		
Ukončenie monopolného postavenia takmer všetkých štátnych monopolov	1984 1989	–
Korporatizácia dvadsiatich štyroch štátnych podnikov (doprava, financie, turizmus, lesné hospodárstvo, vysielanie, energetika)	1987 1988	–
Vyčlenenie zložiek s prirodzeným monopolom zo štátnych firiem	1989 1991	–
Celková alebo čiastočná privatizácia štátnych firiem (Air New Zealand, Bank of New Zealand, Petroleum Corporation,...)	1987 1991	–
Privatizácia železníc, Radio New Zealand	1993 1996	–
Nariadenie miestnym samosprávam korporatizovať samosprávne obchodné spoločnosti (LATEs) a tenrdovať služby	1990 1991	–
Nabádanie miestnych samospráv k predaju letísk, prístavov a utilít	1991	
Predaj ostatných aktív ako zavlažovacie systémy, pláva k rybolovu, ...	1983 1988	–
Zdanenie		
Zavedenie rovnej dane 12,5% na všetky produkty a služby bez výnimky	1986	
Vyrovnanie a zníženie dane z príjmu fyzických osôb	1988	
Štandardizácia a zjednodušenie korporátneho zdanenia s cieľom minimalizovať daňové úniky a administratívne náklady	1985	
Zrušenie väčšiny nepriamych daní	1986 1991	–
Revízia medzinárodného zdanenia	1992	
Kontrola štátnych výdajov		
Pokusy o zníženie štátnych výdajov, predovšetkým na administratívu a rozvoj priemyslu	1985+	
Použitie štátneho majetku na vyplatenie štátneho dlhu	1987+	
Reforma riadenia verejného sektora (Public Finance Act)	1989	
Zavádzanie korporátneho systému riadenia na ministerstvá	1986+	
Zavádzanie princípov „user pays“ pre stávajúce štátne podnikateľské aktivity	1986+	
Pretvorenie štátnych účtov smerom ku komerčnej báze, aktuálne účtovníctvo, kontrolné mechanizmy založené na sledovanie výstupu (Public Finance Act)	1988	
Zrušenie päťdesiatich pološtátnych organizácií	1987	
Ďalšie pokusy redukovať sociálne výdaje (vzdelávanie, zdravotníctvo, sociálne dávky, penzia)	1991	
Presadenie nástroja na zlepšenie kvality rozhodnutí vo fiškálnej politike (Fiscal Responsibility Act)	1994	
Sociálne služby		

Reforma základného vzdelávania, založená na voľbách do školskej rady	1988 – 1990
Čiastočná korporatizácia a zavedenie poplatkov na terciárne vzdelávanie	1992
Integrácia štátneho bývania do systému poskytovania nájomov a hypoték v súkromnom sektore	1991
Obmedzenie dávok v nezamestnanosti a ďalších sociálnych transferov	1990
Predĺženie veku odchodu do dôchodku a redukcia vládneho financovania penzijného systému	1989 – 1992
Rozdelenie financovania poskytovania štátnej zdravotnej starostlivosti a založenie Crown Health Enterprises	1992
Rozvoj súkromného financovania zdravotnej starostlivosti	1992

3.3 Prvá fáza (1984 – 1990)

Po prevzatí moci v roku 1984 sa musela Labouristická vláda urýchlene vysporiadať s práve prebiehajúcou menovou krízou, ktorú sa rozhodla riešiť liberalizáciou finančného sektora. Medzi kľúčové opatrenia patrili (OECD Economic Surveys, 1999):

- Zrušenie kontroly úrokových sadzieb
- Ustanovenie NZD plávajúcou menou
- Uvoľnenie vstupných bariér do odvetvia
- Zrušenie obmedzení pre zahraničný kapitál
- Privatizácia štátnych finančných inštitúcií
- Zrušenie obmedzení pre úvery v cudzej mene

Táto zmena umožnila tvorcom hospodárskej politiky získať lepšiu kontrolu nad monetárnou politikou, ktorá bola predtým komplikovaná fixným kurzom NZD a mohol sa tak začať proces postupného znižovania inflácie. Táto politika bola neskôr posilnená rozhodnutím plne financovať fiškálny deficit za tržnú úrokovú sadzbu. Prvotné zásahy vo finančnom sektore boli sprevádzané podobnými krokmi v oblasti medzinárodného obchodu:

- Postupné upúšťanie od systému dovozných licencií, ktoré mali za úlohu obmedzovať hodnotu importu do krajiny
- Zrušenie vývozných stimulov
- Zámer znížiť vysoké colné sadzby

Reformný proces sa následne rozšíril na daňový systém, ktorý bol v roku 1986 kompletne prepracovaný s dôrazom na jeho neutralitu k prijímaniu ekonomických rozhodnutí, zníženie počtu daňových výnimiek, rozšírenie základu dane a na vyrovnanie sadzieb. Sadzba dane z príjmu fyzických osôb bola znížená plošne všetkým pracujúcim a znížil sa počet daňových tried z piatich na tri. Nepriame dane boli nahradené jednou daňou z produktov a služieb (analógia k DPH), ktorá bola uvalená na všetko jej sadzba činila 10%. Sadzba korporátnych daní sa odvíjala od sadzby v najvyššej triede dane z príjmu fyzických osôb.

Reforma verejného sektoru spočívala predovšetkým v zlepšení výkonnosti širokej škály obchodných aktivít vo vlastníctve štátu, pričom sa do budúcna počítalo s ich privatizáciou. Kľúčové zásady pri reformovaní verejného sektora boli (OECD Economic Surveys, 1999):

- Ekonomická výkonnosť verejného sektoru má byť zvýšená ujasnením si jasných cieľov, ktoré chce dosiahnuť
- Verejný sektor má byť transparentný
- V prípade, že neexistuje verejný záujem alebo je prítomné tržné zlyhanie – má byť poskytovanie služieb a produktov prenechané súkromnému sektoru
- Ostatné firmy vo vlastníctve štátu majú byť korporatizované, teda budú sa správať ako v súkromných rukách
- Predstavitelia ministerstiev a jednotlivých sekcií budú niesť plnú zodpovednosť za dodržanie plánu, ktorý prijali pri podpise kontraktu – pričom pri nedodržaní zmluvy môže dôjsť k sankciám

Labour Relations act

- Umožnenie odborom (nie zamestnávateľom) vyčleniť sa z národného súdneho systému a možnosť vyjednať si tak podmienky medzi sebou
- Znížiť mieru rozdrobenosti odborových organizácií, pričom na registráciu bol vyžadovaný minimálny počet tisíc členov
- Možnosť vybrať si iný spôsob urovnávania pracovných sporov než cez arbitrážny súd, napríklad prostredníctvom mediátora či arbitrážnej komisie

Reserve Bank Act

- „*Primárna funkcia Rezervnej Banky je formulácia a následná implementácia monetárnej politiky smerovanej k hospodárskemu cieľu dosiahnutia a udržania cenovej stability*“ (§ 8, RBA). Vo formulovaní a implementácii monetárnej politiky dáva zákon banke v podstate nezávislosť na politických rozhodnutiach.

Zákon samotný neurčuje presnú definíciu cenovej stability, miesto toho túto záležitosť posúva na **Policy Target Agreements (PTA)**, teda dohody medzi ministrom financií a guvernérom Rezervnej banky (Reserve Bank of New Zealand, 2016). PTA okrem stanovovania inflačných cieľov upravuje aj postup v prípadoch, kedy tieto ciele nie sú splnené. V tom prípade má guvernér povinnosť podať oficiálne vysvetlenie príčin prekročenia cieľovej miery inflácie a stanoviť opatrenia, ktoré hodlá použiť na zrazenie inflácie do cieľového intervalu. Za prekročenie inflačného cieľa mohol byť guvernér odvolaný. Banka má taktiež povinnosť polročne zverejňovať detailnú správu k svojej monetárnej politike a vybrať parlamentnú komisiu, ktorá sa bude zaoberať analýzou tejto správy. PTA ďalej obsahovala kroky, ktoré výrazne znižujú neistotu ohľadne vykonaných opatrení a ich výsledkov:

- Obmedzenie právomocí vlády prikazovať banke často niekoľko vzájomne protichodných cieľov

- Umožňuje banke zamerať sa ciele nad ktorými má zo strednodobého hľadiska kontrolu, na rozdiel od predchádzajúcej legislatívy požadujúcej rast reálneho produktu, obchodu a udržanie plnej zamestnanosti
- Vláda udáva svoju predstavu cenovej stability, no reálna zodpovednosť za jej dosiahnutie leží práve na Rezervnej banke (konkrétne na guvernérovi)

3.4 Druhá fáza (1990 – 1996)

Po voľbách v roku 1990 sa po šiestich rokoch opäť dostala k moci Národná strana, ktorá naštastie v reformnom procese pokračovala. Nová vláda nadviazala na nedokončenú prácu bývalého ministra financií sira Rogera Douglasa.

Employment Contracts Act bol zameraný na umožnenie vzniku efektívneho trhu práce poskytnutím zamestnancom a zamestnávateľom slobodu výberu s kým a v rámci akých štruktúr sa budú združovať prenechaním im plné rozhodovacie právomoci nad vzájomnými pracovnými vzťahmi. Súčasne boli prijaté postupy pre prípad vzájomných sporov, ktoré mal po novom riešiť tzv. zamestnanecký súd. Zachované zostali základné zamestnanecké práva ako minimálna mzda, dovolenka či nemocenská (Morisson, 1996).

V oblasti sociálnych vecí boli reformy zamerané na zníženie závislosti obyvateľov na štáte, pričom sa bral do úvahy zreteľ na férovosť pre daňových poplatníkov aj pre prijímateľov benefitov s výhľadom na zníženie fiškálneho bremena. Opatrenia zahrňovali:

- Zavedenie user part-charges⁴ a testovanie opodstatnenosti pre rôzne verejné služby
- Zníženie dávok v nezamestnanosti a zúženie nárokov na ne (predĺženie čakacej doby)
- Zníženie náhradových platieb v prípade choroby, invalidity, dávok pre matky samoživiteľky a študentov

⁴ Pri platení za statok znáša 100% nákladov výhradne ten konkrétny spotrebiteľ, ktorý si ho kupuje, tj. nedochádza k prenosu nákladov na iné subjekty

- V oblasti štátom poskytovaných penzií (National Superannuation) došlo k úprave veku odchodu do dôchodku zo šesťdesiatich na šesťdesiat päť rokov

V oblasti vzdelávania sa presadzovali kroky na zlepšenie národného vzdelávacieho plánu na zmenu systému financovania škôl prostredníctvom umožňovania inštitúciám nastaviť si svoj vlastný systém poplatkov financovania takzvaných „študentských miest“ miesto dotovania inštitúcií ako celku.

V oblasti zdravotníctva bola presadená decentralizácia na štyri regionálne zdravotné úrady (RHA). Ich financovanie bolo účelovo naviazané na zakupovanie zdravotníckych služieb od rady poskytovateľov, či už od štátnych zariadení alebo súkromných poskytovateľov (OECD Economic Surveys, 1999).

Fiškálna disciplína dlhú dobu trpela nedostatkami kvôli slabému ekonomickému výkonu a narastajúcemu štátnemu dlhu. Pri pokuse zachrániť počiatočné zlepšenia vo vládných financiách predvídavosti smerovania štátnych politík, bol v roku 1994 presadený **Fiscal Responsibility Act (FRA)**, ktoré ho ciele boli (The Treasury, 2016):

- Zvýšenie transparentnosti zámerov fiškálnej politiky a jej dôsledkov
- Venovať dlhodobú pozornosť rozpočtom
- Vyjasniť si v predstihu celkový dopad rozpočtové alokácie
- Zabezpečiť nezávislé vypracovanie a reportovanie fiškálnej politiky
- Umožniť parlamentnú a verejnú kontrolu ekonomických a fiškálnych plánov

Zákon sa pokúša zlepšiť úroveň zodpovednosti a transparentnosti v oblasti riadenia fiškálnej politiky vyžadovaním od vlády stanoviť si fiškálne plány jednak na krátko, ako aj na dlhé obdobie a demonštrovať konzistentnosť týchto plánov s vyššie uvedenými princípmi.

4 Austrália – reformný proces

Do osemdesiatych rokov bola austrálska ekonomika, podobne ako novozélandská, poznačená nerozvinutým voľným trhom a zviazaná mnohými reguláciami. Predovšetkým podniky v najvýznamnejších sektoroch ako zdravotníctvo, bankovníctvo, vzdelávanie, telekomunikácie a doprava, boli buď vlastnené štátom alebo silno regulované kvôli dosiahnutiu cieľa vo forme sociálnej spravodlivosti (ConvictCreations, 2016). Mzdy boli regulované a centrálné určované, pričom priemysel bol chránený pred zahraničnou konkurenciou. V osemdesiatych rokoch implementovala federálna vláda reformy, ktoré transformovali Austrálsku ekonomiku na plnohodnotné tržné hospodárstvo. Tieto reformy zahrnovali rozsiahlu privatizáciu a otvorenie trhu medzinárodnej konkurencií, či zavedenie povinného dôchodkového sporenia.

Dohoda s odbormi

Na začiatku osemdesiatych rokov bola pre Austrálsku ekonomiku charakteristická vysoká miera inflácie, vysoká nezamestnanosť a pracovné spory. Federálna vláda uznala potrebu štrukturálnych reforiem, na ich implementáciu však potrebovala dosiahnuť urovnanie sporov medzi odbormi a zamestnávateľmi. So združením odborov (ACTU) dohodla v roku 1983 zníženie mzdových požiadaviek výmenou za záväzok zníženia inflácie, zavedenie sociálnych služieb a umožnenie spájania odborových organizácií (Banks, 2005).

Plávajúci dolár

Federálna vláda v roku 1983 ustanovila plávajúci kurz AUD. Plávajúci kurz dovoľoval trhu vyhodnotiť hodnotu austrálskej ekonomiky v pomere k ostatným ekonomikám a tým pádom jej umožniť jednoduchšie prispôbovanie sa prípadným zmenám.

Deregulácia bankového systému

Korene regulácie bankového systému v Austrálii siahajú do konca devätnásteho storočia, kedy krach jedenástich komerčných bánk uvrhol krajinu do recesie. Postupne boli zavedené regulácie vstupu zahraničných bánk na domáci trh či kontrola úrokových sadzieb. V osemdesiatych rokoch vláda tieto obmedzenia zrušila a zároveň privatizovala Commonwealth Bank. V Roku 1996 schválila liberálna vláda nezávislosť Austrálskej Rezervnej Banky od rozhodnutí vlády a rozhodnutia týkajúce sa úrokových sadzieb a inflácie nechala plne v kompetencií banky.

Výsledky deregulácie boli zmiešané. Austrálske banky medzi sebou nesúťažili a združili sa do kartelu, kde udržiavali vysoké ceny bankových služieb (ktoré boli jedny z najvyšších na svete). Rezervná Banka navyše držala úrokové sadzby príliš vysoko a úvery sa teda značne predražovali (Davis, 2001).

Odstránenie importnej ochrany

V druhej polovici dvadsiateho storočia bolo pre Austrálskych výrobcov veľmi komplikované konkurovať tým ázijským, predovšetkým z dôvodu vysokých miezd. Namiesto ďalšieho rozvoja politiky protekcionizmu sa federálna vláda v roku 1988 rozhodla od tejto politiky úplne upustiť a motivovať presun pracovnej sily do oblastí, kde mala Austrália oproti Ázijským krajinám komparatívnu výhodu. Miera protekcie v priemyselnej výrobe klesla z 35% v šesťdesiatych rokoch na 5% v polovici deväťdesiatych rokov (Borland 2001).

Privatizácia štátnych spoločností

Federálna vláda začala v roku 1991 s privatizáciou veľkých štátnych podnikov. Pri rozhodovaní, ktoré podniky majú prejsť do rúk súkromníka sa vychádzalo z predpokladu, že štátne vlastníctvo je zmysluplné jedine v oblastiach, kde súkromný sektor nedokáže daný statok poskytnúť vôbec alebo ho nedokáže poskytnúť spôsobom slúžiacim verejnému záujmu. Desaťročia to boli práve oblasti telekomunikácií, letectva, železníc či bankovníctva, kde štát cítil potrebu ich majetkovej kontroly. V deväťdesiatych rokoch tak vláda pristúpila v politike privatizácie

nielen veľkých koncernov ako napríklad Commonwealth Bank, aerolinky Qantas, telekomunikácie Singtel a Telstra, ale aj menších podnikov spadajúcich väčšinou pod jednotlivé regionálne celky (Reserve Bank of Australia Bulletin, 1997).

Povinné dôchodkové sporenie

V roku 1992 vláda implementovala povinné dôchodkové sporenie vo výške 11% z týždennej mzdy do dôchodkových fondov predovšetkým domácich firiem. Okrem ekonomického aspektu malo toto opatrenie aj aspekt sociálny. Všetci austrálčania sa stali povinne investormi na burze, tým pádom mali osobný záujem na úspešnom chode ekonomiky. Tým, že sa takto stali všetci členmi kapitalistickej triedy, stalo sa pre politikov ťažšie než v minulosti získavať politické body z medzitriedneho boja. Tak isto ako sa zmenili hodnoty priemerného pracujúceho sa zmenili hodnoty vo finančnom sektore. Tí nepreferujú krátkodobý zisk na úkor dlhodobej udržateľnosti či etiky (na rozdiel od pracovníkov vo finančníctve). Ak má tento malý investor pocit, že manažment dôchodkového fondu s ním nezdieľa spoločné záujmy, môže slobodne prejsť do iného fondu. Následne museli tieto fondy upraviť svoje praktiky tak, aby odrážali hodnoty investorov (Drew, Stanford 2003).

Kolektívne vyjednávanie

Regulácia pracovných vzťahov reflektuje vládnu odpoveď na večný boj medzi odborovými organizáciami a zamestnávateľmi o takzvanú „férovú mzdu“. Po väčšinu dvadsiateho storočia boli mzdy a úprava pracovných kontraktov určované úradom „Industrial Relation Commission“. Predstavitelia odborov nesúhlasili s vládou určenými mzdami, pretože sa tým obmedzoval ich priestor na vydieranie zamestnávateľov, ktorí im zvykli vyplácať peniaze nad rámec stanovený úradom, aby sa tak vyhli štrajku. Takisto zamestnávatelia nesúhlasili s vládou určenými mzdami, pretože sa tým pre nich zužoval priestor pre použitie výnosov na investície na zvýšenie produktivity. V roku 1993 federálna vláda ukončila centrálnu fixáciu miezd a bol zavedený systém kolektívneho vyjednávania na firemnej úrovni (Banks, 2005).

Daňová reforma

V roku 1996 zaviedla vláda rozsiahlu daňovú reformu. Boli znížené sadzby priamych daní a namiesto veľkého množstva sadziieb na rôzne druhy produktov a služieb bola zavedená rovná daň 10% na všetky statky. Druhá časť reformy spočívala v boji proti daňovým únikom. Medzi osobami s vysokými príjmami bolo bežné využívanie dier v zákonoch na vyhýbanie sa plateniu daní, zato podnikatelia si najčastejšie krátili dane pomocou obchodov na čiernom trhu. Preto bola zavedená daňová evidencia, ktorá mala za úlohu sledovanie cien vstupov, pričom daň bola vymeriavaná na základe predpokladaného výnosu z predaja.

Ďalšia časť daňovej agendy smerovala k motivácií obyvateľov k tvorbe úspor znížením dane z príjmu a zvýšením spotrebnej dane. Teoreticky, zdaňovanie spotreby miesto zdaňovania príjmov by malo viesť k vyššej marginálnej miere úspor, pričom našetrované prostriedky by boli k dispozícii bankám, čo by malo za následok zníženie úrokovej miery. V realite však zníženie daní z príjmov bolo príliš nízke, aby sa tento model prejavil naplno (Costello, 1998).

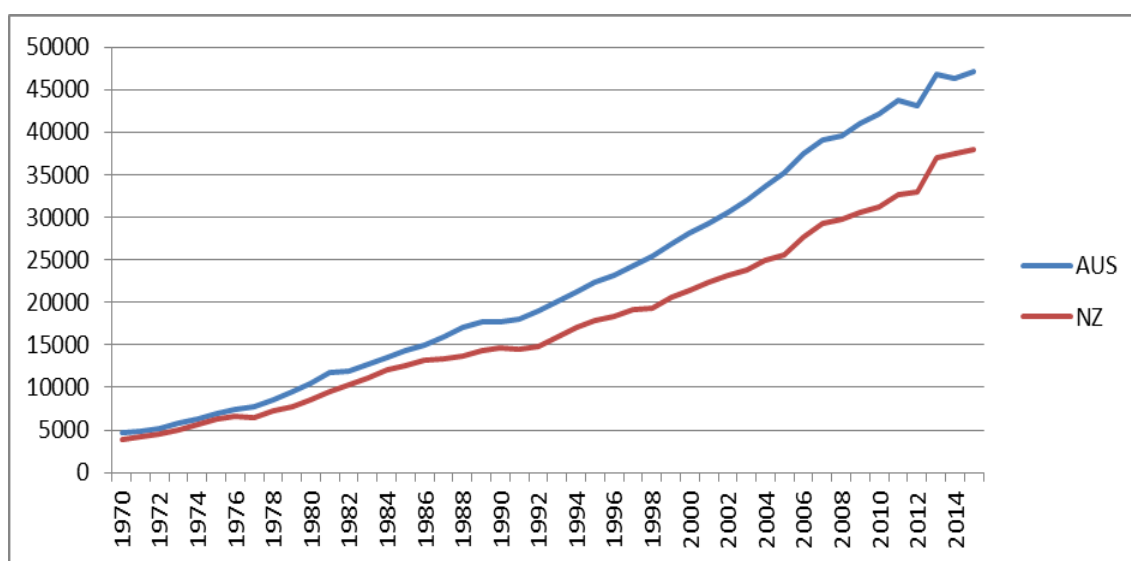
5 Austrália a Nový Zéland – porovnanie reforiem

Neexistuje možnosť vykonávať kontrolované experimenty v makroekonomických politikách, ani v systematických programoch mikroekonomických reforiem. Vlády prijímajú zmeny svojich politík v závislosti na ekonomickom vývoji, prípadne ako odpoveď na nedostatky v minulosti prijatých politík. Z toho dôvodu je spravidla veľmi zložitá určiť jasnú kauzalitu medzi politikami a ich výstupmi. Najbližšie k prirodzenému experimentu je situácia, keď krajiny s podobnou históriou a kultúrou zaujmú odlišné stanoviská k riešeniu spoločného ekonomického problému. Typickým príkladom sú krajiny s veľmi kontrastujúcimi skúsenosťami – Východné a Západné Nemecko, či Južná a Severná Kórea. Rozdiely v prípade Austrálie a Nového Zélandu nie sú natoľko dramatické ako vyššie uvedené príklady, ponúka sa tu však výbornú príležitosť na porovnanie dvoch odlišných prístupov k riešeniu ekonomických problémov prostredníctvom liberálnych reforiem.

Austráliu a Nový Zéland spája spoločné kultúrne dedičstvo pochádzajúce z ich materskej Veľkej Británie. Do začiatku osemdesiatych rokov sa ich prístupy k riešeniu hospodárskych problémov vzájomne nelíšili, no v tomto desaťročí zaujali obe krajiny pri riešení týchto problémov odlišné postoje. Porovnaním reformného procesu Austrálie a Nového Zélandu a ich výsledkov sa zaoberá niekoľko štúdií (napr. Dawis a Ewing, 2005, Barry, 1992, Hazledine a Quiggin, 2005), ktorých autori sa venujú možným príčinám rozdielneho ekonomického vývoja v oboch krajinách. V tejto časti práce budú porovnané reformné prístupy oboch krajín, vyhodnotený dopad reforiem na ekonomické veličiny a na záver zhodnotený ich vplyv na súčasný stav oboch krajín.

Počas väčšiny dvadsiateho storočia sa ekonomiky Austrálie a Nového Zélandu posúvali spoločne bez väčších rozdielov. Obe krajiny praktikovali tzv. „socializmus bez doktríny“, pričom politické zlyhania v časoch veľkej depresie vyniesli do vlády Labouristov, ktoré v skorých povojnových rokoch značne rozšírili

a modernizovali štát blahobytu. Rast príjmu per capita na Novom Zélande bol paralelný s rastom v Austrálii. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch utrpela na veľké externé šoky menšia, menej diverzifikovaná a tým pádom zraniteľnejšia novozélandská ekonomika viac, ako tá austrálska. Týmito šokmi sa myslí prepád ceny vlny na svetových trhoch o 30% v roku 1967 (New Zealand history, 2016), prístupenie Británie do európskej únie v roku 1973 a s tým spojená strata dôležitého (predovšetkým pre Nový Zéland) exportného trhu a dve ropné krízy v rokoch 1973 a 1979. Graf 4 ukazuje dopad týchto šokov na HDP per capita, pričom však na prahu reformných zmien v roku 1983 bol rozdiel iba 5% v prospech Austrálie. V nasledujúcich sedemnástich rokoch sa však tento rozdiel neustále zväčšoval, až na prelome milénia dosiahol hodnotu 33%, čo je pozoruhodný vývoj za takúto krátku dobu. Tento rozdiel je daný čiastočne vďaka dobrému výkonu Austrálie, no predovšetkým kvôli výkonu Nového Zélandu, ktorého ekonomika po období rastu začala stále viac zaostávať za svojim susedom.

Graf 4: HDP per capita [USD] (OECD Gross Domestic Product, 2016)

Po dlhšom období politickej dominancie konzervatívnych strán sa Labouristi dostali opäť k moci až v roku 1972, pričom obe vlády zlyhali v reakciách a ekonomickú krízu na začiatku sedemdesiatych rokov a následne tak v roku 1975 prišli o moc. Hoci konzervatívne vlády Muldoona a Fräsera zvolené v roku 1975 boli spočiatku pokladané za pravicovo orientované a predpokladal sa u nich odklon od politiky štátu blahobytu nastolenú v povojnovom období, boli spätne kritizované za zmeškanú príležitosť podniknúť rozsiahlejšie tržne orientované reformy. Za zmienku s tohto obdobia stojí vzájomná dohoda bližšej hospodárskej spolupráce (Closer Economic Relation agreement) implementovaná v roku 1983, ktorá nahradila predošlú dohodu (New Zealand – Australia Free Trade agreement) a bola tým pádom odstránená väčšina bariér toku produktov, kapitálu a práce medzi oboma krajinami. V prípade oboch krajín viedli vyhliadky na ekonomickú expanziu k nárastu miery inflácie na začiatku osemdesiatych rokov a následnému zmrazeniu miezd a cien. Neúspech tohto modelu v spojení s atmosférou krízy viedol k pádu Fraserovej aj Muldoonovej vlády (Quiggin, Hazledine, 2005).

Následne sa vlády v Austrálii v roku 1983 a na Novom Zélande v roku 1984 chopili Labouristi a od tohto bodu sa ich jednotlivé politiky začali od seba odkloňovať. Hoci obe vlády opustili politiku navyšovania intervencionizmu a vydali sa opačným smerom k otvorenej ekonomike, v prípade Nového Zélandu bola vláda oveľa dôslednejšie tržne orientovaná a o poznanie radikálnejšia vo svojom prístupe k reformám. Hlavný ideologický rozdiel medzi oboma vládami má korene v dlhotrvajúcom záväzku austrálskeho premiéra Boba Hawka k politike „*vyjednaného konsenzu*“ (bargained consensus). Vzhľadom na jeho dlhé obdobie vo funkcii predsedu združenia odborových zväzov bol Hawke zameraný na rokovanie medzi vládami, odbormi a zamestnancami. Hawkove zameranie na dosiahnutie konsenzu zmiernilo tlak na presadenie reforiem tým, že kde reformy nezískali podporu súkromnej sféry a odborov, tam nebola potrebná politická podpora (Quiggin, Hazledine 2005).

Táto politika konsenzu dovoľovala prijatie jedine miernych reforiem a bránila prijatiu politiky „šokovej terapie“, ako to bolo na Novom Zélande. Najdôležitejšia tu bola dohoda o cenách a príjmoch (the Accord), pôvodne navrhovaná ako tripartitná, no nakoniec nezískala podporu zamestnávateľov a stala sa tak bilaterálnou dohodou medzi vládou a ACTU.

Dôležitým bodom v politike konsenzu bola taktiež tvorba priemyselných plánov pre sektory čeliace konkurencii z dovozu, potom čo boli znížené clá a odstránené kvóty. Medzi najdôležitejšie odvetvia obsiahnuté v tomto pláne patrilo spracovanie železa, výroba vozidiel a textilu. Názory na prospešnosť týchto plánov sú rozdielne, no v praxi sa nimi predišlo radikálnemu zníženiu výroby po postupnom odstránení importnej ochrany.

Politika konsenzu bola v súlade s relatívnou slabosťou centrálnej vlády vo federálnom systéme s dvojkomorovým parlamentom a so silnými, dobre organizovanými odbormi. Centrálna vláda bola dokonca naklonená radikálnejšiemu prístupu k reformám po vzore Nového Zélandu, no v tomto systéme sa veľké zmeny presadzovali len veľmi ťažko.

V protiklade s tým priala novozélandská vláda radikálny prístup. Premiér David Lange zameral svoju pozornosť predovšetkým na sociálnu a zahraničnú politiku, pričom ekonomickú agendu prenechal kompletne ministrovi financií Rogeovi Douglasovi. Douglas mal podporu podobne zmýšľajúcich mladých ministrov a ideologicky jednotnej komunity obklopujúcej ministerstvo financií, Rezervnú Banku a silnú lobistickú skupinu veľkých podnikov⁵ (Barry, 1992).

Divergencia oboch krajín nastala potom, čo v roku 1990 Labouristi prehrali voľby. Nová konzervatívna vláda pokračovala v reformnom procese novým balíčkom reforiem predovšetkým v oblastiach pre Labouristov politicky príliš citlivých – ako pracovné vzťahy, sociálne veci a zdravotníctvo. Medzitým v Austrálii vláda premiéra Keatinga určité reformy presadila, no ich tempo sa postupne znižovalo. Napriek neoblúbenosti tejto vlády však voliči odmietli vo voľbách v roku 1993 Li-

⁵ NZ Business Roundtable

berálmi ponúkaný balíček radikálnych, tržne orientovaných reforiem (Fightback). Potom, čo sa liberáli o tri roky neskôr ujali moci, zaujali k reformám skôr opatrné stanovisko a väčšinou implementovali labouristami nedokončené veci. V tej dobe došlo k čiastočnej privatizácií štátneho telekomunikačného gigantu Telstra a k zavedeniu rovnej dane na produkty a služby.

V roku 1983 priala austrálska vláda v oblasti trhu práce a obchodných vzťahov politiku deregulácie a neokorporativizmu, ktoré vyústili v dohodu medzi vládou a odbormi. V tom období začala vláda so sériou deregulačných opatrení orientovaných na strane ponuky. Reformy na Novom Zélande spočiatku ovplyvnili trh práce nepriamo cez trh produktov a služieb, no prijatie ECA (vid' str. 32) viedlo reštrukturalizácií pracovného trhu s rapídnyim poklesom role odborov a decentralizácií mzdového vyjednávania (Quiggin, Hazledine, 2005)

Spočiatku sa teda v porovnaní s Austráliou zdali byť reformy na Novom Zélande úspešnejšie. Nasvedčovala tomu nižšia nezamestnanosť, rozpočtový prebytok (oproti austrálskym deficitom) a silný rast HDP.

5.1 Príčiny zaostávania Nového Zélandu

V nasledujúcej kapitole budú rozobraté pravdepodobné príčiny zaostávania novozélandskej ekonomiky oproti austrálskej, hoci mal práve Nový Zéland lepšie predpoklady úspešnejšieho ekonomického vývoja vďaka svojim radikálnym liberálnym reformám, oproti menej radikálnym austrálskym.

Je objektívnou skutočnosťou, že novozélandská ekonomika bola pred uvedením „Rogernomiky“ oveľa viac zviazaná a obmedzená reguláciami. Regulácie veľkého rozsahu vedú k narušeniu produktivity a efektívnosti, teda k tvorbe nákladom mŕtvej váhy. Zatiaľ však chýba odpoveď na otázku, prečo by neefektívny stav ekonomiky pred reformami mal brzdiť jej rozvoj po zavedení reforiem. Teoreticky by zbavenie ekonomiky nadmernej regulácie by malo mať za následok veľký skok dopredu, pričom čím ďalej sa ekonomika nachádza od hodnoty potenciálneho produktu, tým rýchlejšie by po zbavení záťaže mala rásť smerom k tejto hodnote.

Dawis a Ewing (2005) identifikujú nasledujúce príčiny nižšej produktivity Nového Zélandu oproti Austrálii:

Rozdiely v politikách

Obe krajiny majú v súčasnosti nezávislé centrálné banky s podobnými cieľmi týkajúcich sa cieľovania inflácie. Taktiež ich fiškálne politiky majú zamerané rovnako na strednedobé stratégie a relatívne nízky vládny dlh. Hoci je celkový Austrálsky vládny dlh nižší než novozélandský, nevysvetľuje to celkovú hodnotu rozdielu v produktivite.

Zatiaľ čo koncepcia monetárnej a fiškálnej politiky je u oboch krajín podobná, rozdiely v implementácií daných politík môžu časť tohto rozdielu vysvetliť. Ako príklad môže slúžiť monetárna odpoveď na ázijskú finančnú krízu v roku 1997, kedy na Novom Zélande vzrástli úrokové sadzby, zatiaľ čo v Austrálii klesli. Môže sa stať, že rozdiely v implementácií môžu dočasne ovplyvniť tento túto medzeru, je ale nepravdepodobné, že by mali trvalý vplyv. Avšak pri pozorovaní reálnych úrokových sadzieb je zrejmé, že v prípade Nového Zélandu boli tieto sadzby v deväťdesiatych rokoch mierne vyššie než v Austrálii. Medzera sa značne otvorila v tomto období, keď reálna Austrálska diskontná sadzba klesla z približne 10% v roku 1990 pod 4% o tri roky neskôr. V prípade Nového Zélandu došlo spočiatku k podobnému poklesu, no reálne sadzby sa vrátili na skoro 8% do roku 1996 a do konca desaťročia neklesli pod 4% (Davis a Ewing, 2005). Dalo by sa predpokladať, že tento rozdiel v reálnych úrokových sadzbách bude mať vplyv na zvyšovanie kapitálu vo výrobe a s tým súvisiaca rozdielna produktivita v oboch krajinách.

Zamestnanosť a odpracované hodiny

Podľa štúdie Belorgya, Lecata a Mauryho (2004) existuje korelácia medzi nárastom pracovnej sily a rastom produktivity, pričom pomalší rast pracovnej sily implikuje rýchlejší rast produktivity práce. Táto korelácia bola demonštrovaná v dlhom časovom období v USA a stále je pozorovaná na väčšej vzorke krajín OECD (Benenke, Gurkaynak, 2001). V rámci krajín OECD znamenala zmena o 1% medziročného

rastu pracovnej sily zmenu medziročného rastu produktivity pracovnej sily o 0,5%. Medzi rokmi 1990 a 2003 boli v prípade Nového Zélandu zaznamenané výrazné zmeny týchto premenných – priemerný počet odpracovaných hodín vzrástol o 9,7%, zatiaľ čo v prípade Austrálie bol nárast len 2,2%. Tento fakt by mohol byť ďalšou s príčinou vzniku medzery v produktivite medzi Austráliou a Novým Zélandom.

Úroveň vzdelávania a inovácií

Ludský kapitál zohráva kľúčovú úlohu pri vyhodnocovaní produktivity práce v ekonomike. Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov v oboch krajinách v zásade rovnaký, no podľa odhadov je na Novom Zélande priemerná doba vzdelávacieho procesu približne o pol roka kratšia, než v prípade Austrálie (Bassanini, Scarpetta, 2001). Autori štúdie odhadujú, že jeden rok vzdelávacieho procesu navyše bude mať v dlhodobom horizonte prírastok 6% HDP, polročný rozdiel medzi oboma krajinami by v tom prípade vysvetľoval 3% medzery vo výkonoch. Tento indikátor však v sebe nezahrňuje kvalitatívne aspekty vzdelania ani vzdelávaciu prípravu v rámci zamestnania. Na mikroekonomickej úrovni má kvalita vzdelania a rozsah, v ktorom zodpovedá kvalifikácia potrebám danej ekonomiky rozhodujúcu úlohu, no tento ukazovateľ je zložitý vyčítať z agregátnych dát. Ukazovateľ, ktorý je možné jednoznačne zahrnúť do analýzy je podiel HDP investovaný do vedy a výskumu. V prípade Austrálie je to priemerne 1,5% a v prípade Nového Zélandu je to 1,1% HDP, čo je v oboch prípadoch menej ako priemer OECD, ktorý činí 2,3%. Odhady OECD hovoria, že každé zvýšenie investícií do vedy a výskumu o 0,1% HDP zvýši výstup na jedného obyvateľa v produktívnom veku o 1,2% v dlhodobom horizonte (OECD, 2004). Hodnota týchto investícií je na Novom Zélande oproti Austrálii o zhruba 0,4% HDP nižšia, pri dorovnaní tejto hodnoty na úroveň Austrálie by tak na základe tohto odhadu malo dôjsť k nárastu produktivity na Novom Zélande o 5%. Tieto dva indikátory z oblasti vzdelávania teda môžu vysvetliť ďalšiu časť výkonnostnej medzery medzi Austráliou a Novým Zélandom.

6 Analýza dopadov reforiem

Prijatie reforiem v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch pozitívne ovplyvnil charakter ekonomiky Nového Zélandu, no v krátkodobom horizonte si vyžiadali značné náklady. Avšak už v priebehu tejto „reformnej dekády“ začali byť zrejmé niektoré pozitívne efekty. Pri hodnotení dopadov reforiem sa zameriame na makroekonomické ukazovatele ako rast reálneho produktu, infláciu či zamestnanosť.

Rast HDP

Dôsledky expanzívnej politiky z Muldoonovej éry sa ešte krátkodobo prejavovali v podobe kladného tempa rastu HDP do roku 1987 (vid'. Graf 4, str. 39). Okrem iného sa na tomto raste podieľala devalvácia NZD o 20% v roku 1984 (vid' Graf 1, str. 18) a fakt, že vplyvom deregulácie bankového sektoru sa rapídne zvýšil objem poskytovaných úverov. K obratu došlo po „čiernom pondelku“ v októbri 1987, kedy na svetových burzách nastal najväčší prepád akciových indexov počas jedného dňa⁶ od „čierneho štvrtka“ v roku 1929. V tomto období sa ekonomika ocitla v recesii, ktorá síce nebola príliš hlboká, no trvala takmer päť rokov až do konca roku 1991 (vid'. Graf 4, str. 39). Prepád akciových indexov, hoci bol na Novom Zélande výraznejší ako na ostatných trhoch OECD, nebol jedinou príčinou tejto recesie. Zrušenie importných licencií a dotácií postihla jednotlivé odvetvia rôznou mierou, čo krátkodobo negatívne ovplyvnilo celý podnikateľský sektor, ktorý sa týmto radikálnym zmenám musel prispôbiť reštrukturalizačnými opatreniami (kapitola 3.2). Úrokové sadzby sa držali naďalej na vysokej úrovni (vid'. Graf 3, str. 22) súčasne s neustálím tlakom na apreciaciu reálneho kurzu NZD, čo malo pre podniky za následok drahé úvery a predraženie ich produkcie na zahraničných trhoch. Oživenie prišlo až na konci roku 1991 a pretrvávalo celé deväťdesiate roky.

⁶ Napríklad index FTSE (100 spoločností s najvyššou tržnou kapitalizáciou kótovaných na Londýnskej burze) vtedy klesol z hodnoty 2400 na 1800 bodov.

V období pred zavedením reforiem bol ekonomický rast tvorený prevažne politikou fiškálnej expanzie a prejavoval sa vo významnej miere v nominálnych, nie v reálnych veličinách. Rast v deväťdesiatych rokoch bol tvorený reálnym rastom vývozu a vysokou mierou investícií. Tá bola daná celkovo vysokou ziskovosťou firiem profitujúcich z celkového uvoľnenia podnikateľského prostredia a značným prílevom priamych zahraničných investícií do krajiny (Scott-Kennel, 2003).

Inflácia

Napriek politike monetárnej reštrikcie, ktorá bola vykonávaná počas celého reformného obdobia, klesala inflácia spočiatku len pozvoľna. Tento fakt bol daný predovšetkým vysokým inflačným očakávaním prameňiacim z vysokých hodnôt spred roka 1991 s tým spojeným rastom miezd, do ktorých sa tieto inflačné očakávania premietali. Reálna miera inflácie v roku 1987 bola približne na úrovni 7%, no očakávaná miera inflácie bola na úrovni 15%, ako tomu bolo v roku 1986 (Evans, 1996). Nemenej dôležitým faktorom bola aj všeobecná nedôvera k monetárnej politike mala svoje korene v nekonzistentnom riadení monetárnej politiky pred rokom 1984, kedy vláda na jednej strane deklarovala úmysel znížiť dvojciferné hodnoty inflácie, no na druhej strane umožnila vyššie spomínané inflačné navýšovanie miezd, uskutočnenom po ich dvojročnom zmrazení (vid'. str. 21). Dôveryhodnosti novozélandskej monetárnej politiky nepomohla ani rezignácia iniciátora reforiem Rogera Douglasa v decembri 1988, čo malo za následok vznik neistoty ohľadom ďalšieho pokračovania protiinflačnej politiky po pravdepodobnom víťazstve Národnej strany v nadchádzajúcich voľbách. Tá však naštastie po víťazných voľbách deklarovala záujem pokračovať v nastavenej protiinflačnej politike znížením vládnych výdajov a pristúpením k reforme pracovného trhu, ktorú sa predošlá vláda zdráhala uskutočniť (kvôli obavám zo straty podpory odborov, ktorú potrebovala na presadenie predošlých reforiem). Dôvera ekonomických subjektov v smerovanie vládnej politiky sa tak zvýšila a nasledoval značný pokles miery očakávanej inflácie (a s tým spojený pokles reálnej inflácie) a úrokových sadzieb, pri-

čom sa obe veličiny udržujú trvale na nízkych úrovniach prakticky až do súčasnosti (vid'. Graf 2, str. 20 a Graf 3, str. 22).

Práve kvôli závratne vysoké úrovne úrokových sadzieb (23% v roku 1985) sa Douglasova protiinflačná politika stala terčom kritiky. Reštriktívna monetárna politika nastolená hneď na začiatku reformného procesu spoločne s zavedením plávajúceho kurzu NZD (a s tým súvisiacou apreciáciou) významne prispela k tomuto neblahému stavu. Ten však podľa Hazledina a Quiggina (2005) nemusel nastať, keby prechod na plávajúci kurz nebol okamžitý, ale postupný a reštriktívna politika by nebola natoľko prísna. K prihliadnutiu na stav novozélandskej ekonomiky v roku 1984 však treba dodať, že krátkodobé náklady spojené so znižovaním vysokej miery inflácie (pokles produktu a nárast nezamestnanosti) boli nevyhnutné na zlomenie vysokých inflačných očakávaní, ktoré mali v tejto krajine dlhú tradíciu.

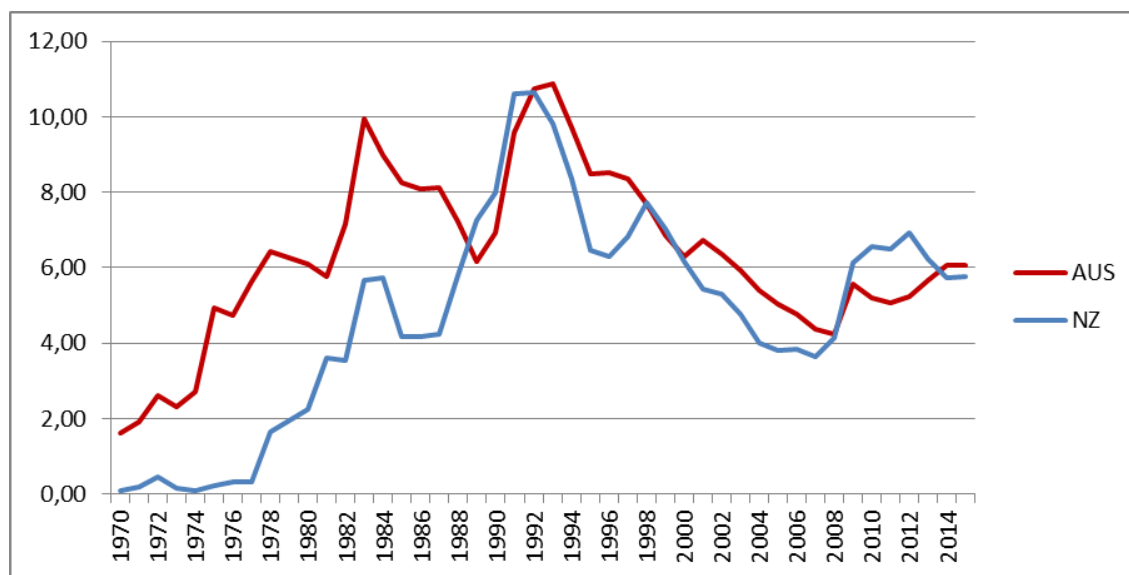
Zamestnanosť

Vysoká miera nezamestnanosti a vysoké sociálne náklady sprevádzajúce reformný proces sa stali hlavnými argumentami kritikov reforiem o ich neúspešnosti (Keizer, Muysken, 1997). Ako už bolo spomínané na začiatku, tvorcovia hospodárskej politiky z predreformného obdobia tradične kládli veľký dôraz na udržovanie plnej zamestnanosti, čo sa v praxi prejavovalo dlhodobou mierou nezamestnanosti⁷ pod 1% (vid' Graf 5). Tá sa začala rapídne zvyšovať približne od roku 1978 a počas prvej polovice reformného obdobia sa udržiavala na úrovni približne 4%, čo malo súvis so zotrvačnosťou ekonomického rastu pomocou politiky fiškálnej expanzie (najmä programu „*Think Big*“) ešte z Muldoonovej éry. Od roku 1987 však miera nezamestnanosti začala prudko stúpať, pričom historicky najvyššiu úroveň 10,6% dosiahla v roku 1991. Hlavným dôvodom tohto enormného nárastu bola liberalizácia zahraničného obchodu a s tým súvisiaca strata ochrany domácich výrobcov pred zahraničnou konkurenciou. Výrobcovia sa navyše museli vysporiadať s prudkým nárastom miezd po ich rozmrazení v roku 1984, a to práve v dobe, keď

⁷ Je však nutné podotknúť, že prezamestnanosť a skrytá nezamestnanosť boli pre novozélandskú ekonomiku typické

sa priemysel nachádzal v stave náročnej reštrukturalizácie (vid' str. 21). Po reforme štátnej správy zaniklo mnoho pracovných miest, predovšetkým v oblasti štátnych komerčných aktivít, kde sa uvádza pokles z 85700 zamestnancov v roku 1984 na 31800 v roku 1996 (Goldfinch, 1998, str. 213).

Tým, že k odstráneniu rigidity na pracovnom trhu došlo až v roku 1991 (vid' str. 32 – Employment Contracts Act), spôsobenú centralizovaným kolektívnym vyjednávaním, sa skomplikovala možnosť ekonomických subjektov pružne reagovať na nové podmienky v ekonomike, ktoré vznikli ako následok skoršie zavedených reforiem v iných oblastiach – predovšetkým však spomínanej liberalizácie zahraničného obchodu. Prudkému nárastu nezamestnanosti by sa tak teoreticky dalo zabrániť prijatím týchto reforiem hneď na začiatku reformného procesu v roku 1984.

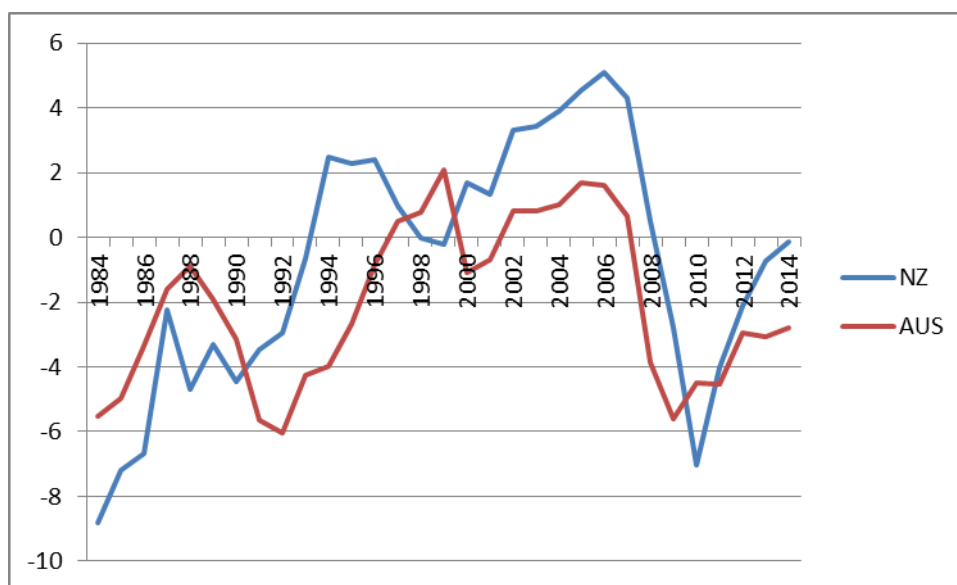

Graf 5: Miera nezamestnanosti [%] (OECD Unemployment rate, 2016)

Verejné financie

Riešenie trvalo deficitného štátneho rozpočtu a rastúceho vládneho dlh patrilo medzi reformné priority vlády po roku 1984. Znižovanie deficitu prebiehalo pozvoľna, predovšetkým vďaka neochote labouristických vlád znížiť výdaje v najväčšej výdajovej oblasti rozpočtu, ktorou boli sociálne veci. Znižovanie defici-

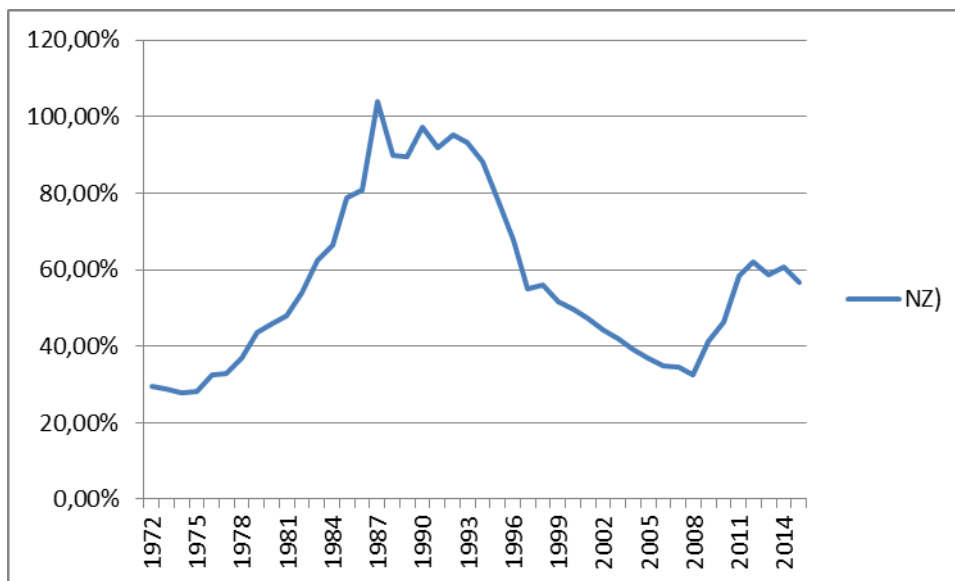
tu štátneho rozpočtu teda nie je tvorené znižovaním výdajov, ale je pripisované na vrub úspechom reformy daní, kde sa pri znížení celkového daňového zaťaženia zvýšili daňové príjmy, pričom toto zvýšenie bolo z 32% HDP v roku 1985 na 40% HDP v roku 1990 (Massey 1995, str.94). K znižovaniu sociálnych výdajov pristúpila až vláda Národnej strany od roku 1990, kedy sa ich podiel na HDP znížil zo 42% v roku 1990 na 35% v roku 1995 (Brash 1998, str. 54). Vyrovnaný rozpočet bol dosiahnutý v roku 1994 a od tej doby bol udržiavaný rozpočtový prebytok až do roku 2008, čo je v rámci OECD jeden z najlepších výsledkov (viď Graf 6).

Graf 6: Deficit verejných financií [% z HDP]⁸ (OECD General government deficit, 2016)

Spolu so znižovaním deficitu došlo k postupnému zastaveniu rastu hrubého verejného dlhu, ktorý sa zastavil až v roku 1993, pričom pomer hrubého verejného dlhu (ktorý zahŕňal aj dlhy štátnych podnikov) k HDP sa ustálil v roku 1990 na úrovni zhruba 90% a následne pozvoľna klesal až do roku 2008, kedy sa zastavil na úrovni 40% (viď Graf 7). Príjmy z privatizácie štátnych spoločností v období rokov 1988 až 1993 boli použité výhradne na zníženie štátneho dlhu.

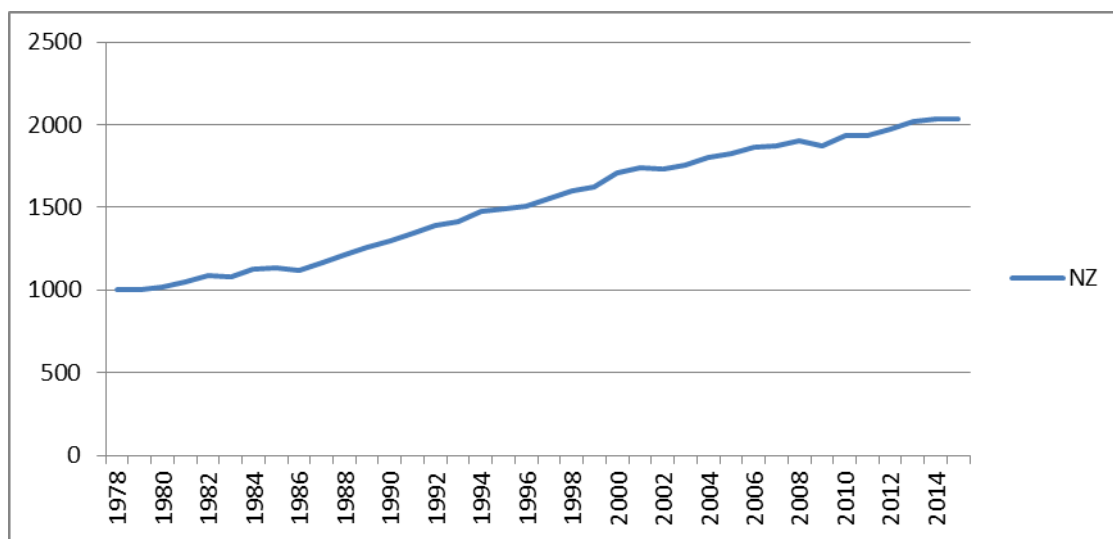
⁸ Dáta dostupné len od roku 1984

Graf 7: Hrubý verejný dlh [% z HDP] (The Treasury, 2016)

Produktivita a životná úroveň

Produktivita nám udáva, ako efektívne sú vstupy (práca, kapitál) využívané v ekonomike na produkciu výstupu (produkty a služby), pričom index produktivity nám udáva pomer hodnoty výstupu k hodnote vstupu. V rokoch 1985 a 1986 zaznamenala produktivita práce mierny prepád vyvolaný slabšou ekonomickou aktivitou pri súčasnom zachovaní zamestnanosti v rozsahu, a akom bola v období pred zavedením reforiem. Následne do konca deväťdesiatych rokov stúpala produktivita priemerne o 2,4% ročne, pričom od začiatku reformného obdobia do súčasnosti vzrástla produktivita novozélandskej ekonomiky približne dvojnásobne (vid' Graf 8).

Graf 8: Index Produktivity (The Treasury, 2016)

7 Porovnanie s reformami v ostatných krajinách

V tejto kapitole sú uvedené príklady ďalších krajín, ktoré v určitom období takisto zavádzali liberálne reformy. Z krajín Commonwealthu sa do porovnania s Austráliou a Novým Zélandom hodí najviac Veľká Británia, predovšetkým vďaka spoločnému kultúrnemu základu a načasovaniu reforiem rovnako na osemdesiate roky, zato Chile reprezentuje štáty s, v tej dobe, autoritatívnym režimom. Teoreticky by to mali mať nedemokratické štáty so zavádzaním reforiem jednoduchšie vzhľadom na fakt, že oproti demokratickým štátom má v autoritárskom režime voľnú ruku nad reformným procesom jeden človek, respektíve jedna strana, pričom tu nemusí dochádzať k zdĺhavým vyjednávaniam s koalíčnými partnermi, ktoré spravidla skončia nie príliš výhodným kompromisom. V rámci tejto kapitoly sa jedná skôr o stručný prehľad bez hĺbkovej analýzy, aká bola vykonaná v prípade Nového Zélandu a Austrálie.

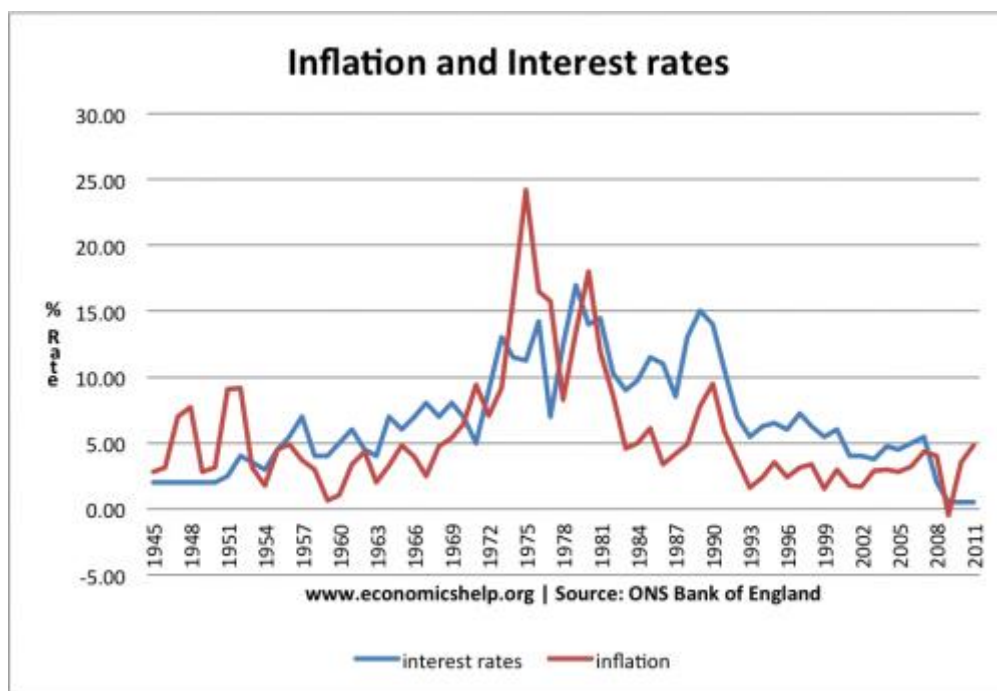
Veľká Británia

Reformy, ktoré sa udiali vo Veľkej Británii počas vlády Margaret Thatcherovej v osemdesiatych rokoch, sú podľa historických štúdií podobne radikálne a ďalekosiahle, ako tie novozélandské. Je to dané stavom, v akom sa Veľká Británia – niekdajšia koloniálna mocnosť a „*dielňa sveta*“, po zvolení proreformnej vlády v roku 1979 nachádzala. Nasledujúce zhrnutie ekonomických problémov tej doby môže nápadne pripomínať situáciu na Novom Zélande spreď roka 1984 (Kohout, 2013):

- Väčšina veľkých podnikov (okrem bánk) bola zoštátnená, čo so sebou prinášalo značnú neefektivitu celému hospodárstvu
- Inflácia bežne dosahovala dvojciferných hodnôt, pričom v sedemdesiatych rokoch vzrástla cenová hladina 3,3 násobne

- Rovnako ako v socialistickom Československu bola Britská mena nekonvertibilná a obyvatelia museli žiadať devízové prísluby
- Daňové zaťaženie bolo neúmerne vysoké a daňový systém zložitý, existovali dokonca sadzby dane až 98%
- V roku 1976 požiadala Británia Medzinárodný menový fond o finančnú pomoc
- Na prelome rokov 1978 – 1979 prebiehala séria nepokojov a štrajkov, známa ako „*Winter of Discontent*“
- Vo všeobecnosti má Británia povest' krajiny v úpadku

Margaret Thatcher sa ako zástankyňa monetaristického prístupu snažila znížiť mieru inflácie znížením rastu peňažnej zásoby v ekonomike prostredníctvom zvýšenia úrokovej miery. Inflácia po počiatočnom zvýšení v roku 1980 na 20% začala klesať a tento trend sa udržal až do konca Thatcherovej funkčného obdobia v roku 1990 (viď Graf 9).

Graf 9: Miera inflácie a úroková miera [%] (Pettinger, 2013)

Najviac kritizovaná oblasť Thatcherovej reforiem bola privatizácia neefektívnych štátnych podnikov, ktorá sa prejavila v miere nezamestnanosti (vid' Graf 10), ktorá bola najvyššia od tridsiatych rokov. Odbory sa odmietali vzdať svojho výsadného postavenia a vyhlásili sériu štrajkov, pričom ten najväčší – štrajk baníkov v roku 1984, znamenal po roku trvania porážku odborárov a zatvorenie vyše deväťdesiatich baní. Privatizácia spolu s odstránením importnej ochrany boli hlavnými príčinami nárastu nezamestnanosti aj na Novom Zélande, no v oboch prípadoch sa neskôr prejavili pozitívne efekty týchto krokov – vyššia efektivita a konkurencieschopnosť týchto podnikov pri nižších cenách pre spotrebiteľov. Takisto v prípade Británie spôsobila deregulácia finančného sektora prílev zahraničného kapitálu do krajiny a s jeho výraznou pomocou sa stal Londýn dôležitým strediskom svetového finančnictva. Reforma zložitého a neefektívneho daňového systému spočívala podobne ako v prípade Nového Zélandu a Austrálie k presunu zdanenia z príjmov na spotrebu, konkrétne v zrušení väčšiny daňových sadzieb priamych daní a v zavedení dane z pridanej hodnoty (VAT)⁹ vo výške 15% (Pettinger, 2013).

Graf 10: Nezamestnanosť - Veľká Británia [%] (Mitchell, 2009)

⁹ Value Added Tax

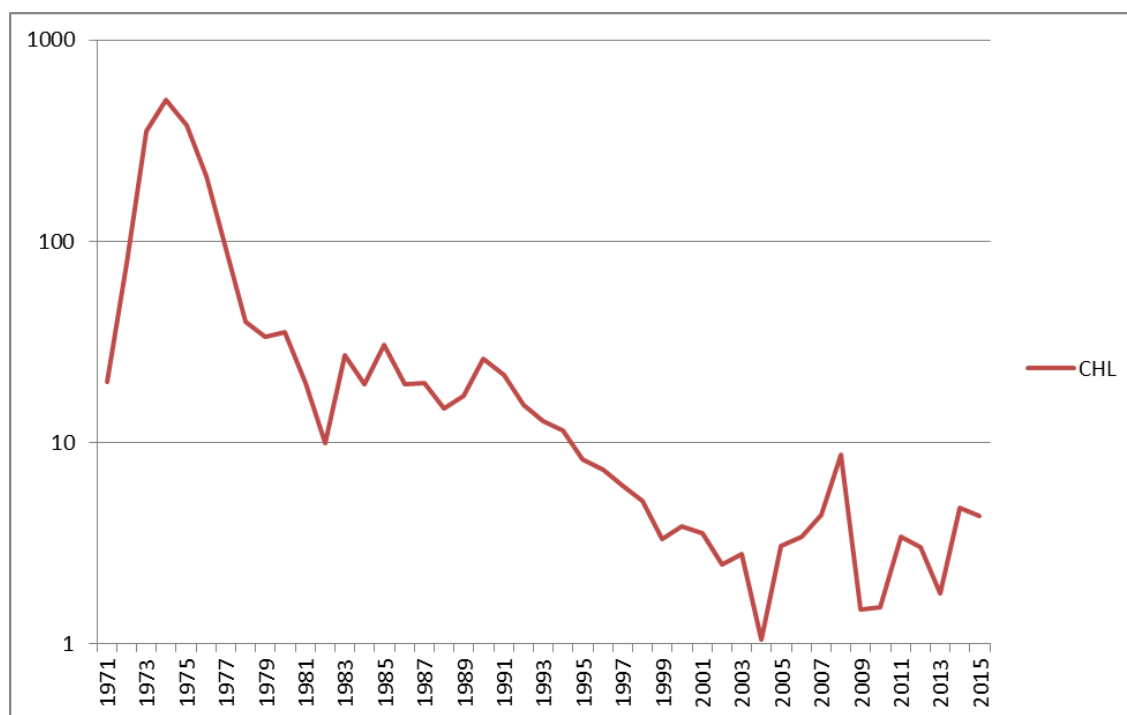
Reformy vykonané vládou Margaret Thatcher budia kontroverzie dodnes, názory na ich úspešnosť či neúspešnosť sa rôznia v závislosti od uhlu pohľadu a v závislosti od skupín obyvateľstva, ktoré boli týmito reformami zasiahnuté. Pozitívne efekty sa spravidla prejavujú až v dlhodobom horizonte, kedy je jasne viditeľný trend vývoja ekonomických veličín. V prípade vývoja rastu reálneho HDP je na Grafe 11 jasne viditeľný mierne stúpajúci trend spred roka 1979 a následne strmšie stúpajúci od polovice osemdesiatych rokov, kedy sa začali prejavovať pozitívne účinky reforiem trvajúce v podstate až do začiatku finančnej krízy v roku 2008.

Graf 11: Vývoj rastu reálneho HDP [mil. GBP] (Pettinger, 2013)

Čile

Proces zavádzania liberálnych reforiem v Chile si pre svoje úspechy vyslúžil označenie „Čilský zázrak“. Tento proces spojený s vládou generála Augusta Pinocheta sa datuje od roku 1973 (kedy sa Pinochet chopil moci pomocou štátneho prevratu) do roku 1990, kedy bola v krajine obnovená demokracia. V polovici sedemdesiatych rokov krajinu sužovala trojciferná miera inflácie (viď Graf 12) a vysoká miera chudoby. Podľa Büchiho (2009) malo podiel na tomto stave znárodnenie priemyselných podnikov socialistickou vládou prezidenta Salvadora Allendeho po jeho volebnom víťazstve v roku 1970, kontrola cien a protekcionizmus. Centrálna banka vykonávala monetárnu expanziu na pokrytie deficitu, pričom týmto krokom dopomohla k ďalšiemu zvýšeniu už tak vysokej miery inflácie.

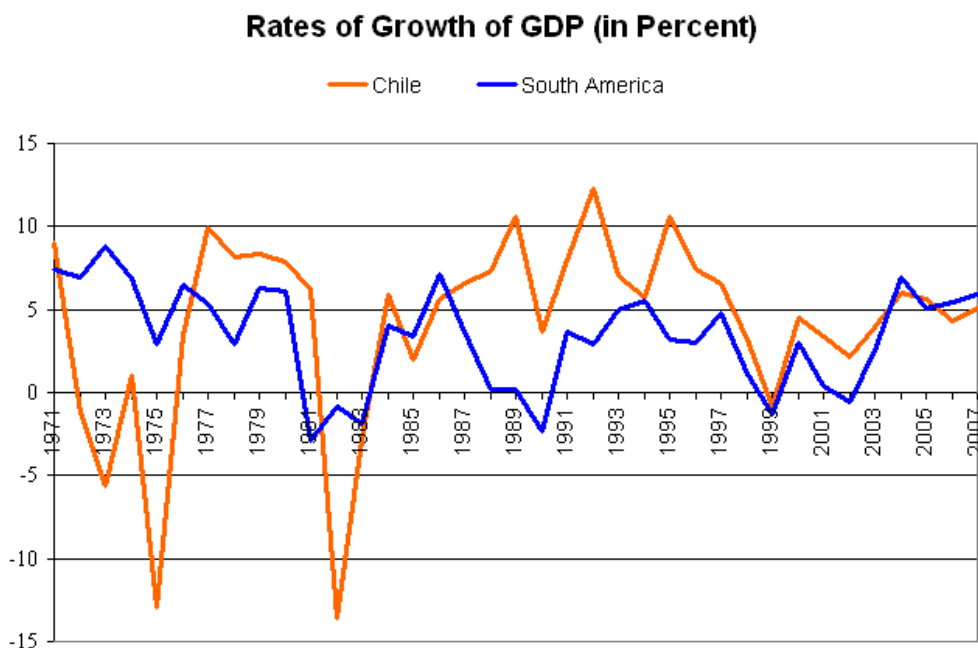
Graf 12: Miera inflácie - Čile [%] (OECD Inflation CPI, 2016)

Po zvrhnutí Allendeho v roku 1973 sa reformnej iniciatívy chopila skupina tzv. „Chicago Boys“¹⁰, ktorá vypracovala plán zvaný „El Ladrillo“ (tehla), ktorý sa stal základom novej hospodárskej politiky štátu na báze neoliberalizmu. Tento neoliberalný model zavádzaný v rokoch 1973 až 1982 bol podľa Frencha-Davisa (2002) najobsiahlejší, najčistejší a najortodoxnejší, aký sa kedy uvádzal do praxe. Jednalo sa teda o podobne radikálnu „šokovú terapiu“ ako v prípade novozélandských reforiem, keď obe krajiny boli silno zviazané reguláciami, protekcionizmom, vládnym intervencionizmom a centrálnym plánovaním. Medzi opatrenia s najvýznamnejšími dopadmi patrila deregulácia finančného trhu a kapitálových tokov, reprivatizácia pôvodne znárodnených podnikov a pôdy (s výnimkou strategických medených baní), zmena daňového zaťaženia z príjmu na spotrebu (pričom bolo odstránené progresívne zdanenie), zvýšenie úrokových sadzieb centrálnou bankou na 178% (na potlačenie trojciferej inflácie), či zavedenie kurzového režimu „crawling peg“ (ako na Novom Zélande v sedemdesiatych rokoch) (French-Davis, 2002). Táto radikálna politika mala za následok veľké množstvo krachov podnikov, ktoré sa nedokázali behom krátkej doby prispôbiť konkurenčnému prostrediu a s tým spojený nárast nezamestnanosti až na 20%. Po recesii v roku 1975 však prišlo výrazné oživenie do roku 1981, ktoré Milton Friedman (1982) označil za „čilský zázrak“. Následne v roku 1982 krajinu postihla v rámci tzv. „Latinskoamerickej dlhovej krízy“ hlboká recesia, ktorá sa prejavila poklesom HDP o 14%. V Čile bola táto kríza umocnená práve absenciou kontroly kapitálových tokov a dereguláciou finančného sektora, čo viedlo k neúmernému nárastu zahraničných úverov, ktoré predovšetkým súkromný sektor nebol schopný splatiť (French-Davis, 2002).

Druhá fáza zavádzania neoliberalných reforiem sa datuje od roku 1982 do roku 1990 a nesie označenie tzv. „pragmatický neoliberalizmus“. Po recesii z roku 1982 bola vláda nútená zachrániť celkom deväť súkromných bánk, pričom pomer štátnych výdajov k HDP vzrástol na 34%, čo bolo viac ako počas vlády socialistu Allendeho (Büchi, 2009). Pod vedením nového ministra financií Hernána Büchiho

¹⁰ Skupina čilských ekonómov, ktorí vyštudovali University of Chicago pod vedením Milтона Friedmana či Arnolda Harbergera

sa čiastočne obnovila regulácia bánk a kontrola kapitálových tokov, bola zavedená štátna podpora exportu a boli obnovené niektoré colné sadzby. Práve v období „pragmatického neoliberalizmu“ dosahovali ročné prírastky HDP nadpriemerné hodnoty v rámci Latinskej Ameriky, ktoré pretrvávali celé deväťdesiate roky (viď Graf 13).

Graf 13: Rast HDP - Čile a Južná Amerika [%] (National Accounts Main Aggregates Database, 2016)

Podľa Frencha-Davisa si mimoriadne radikálne neoliberálne reformy zavádzané tzv. „šokovou terapiou“ vyžiadali neúmerne vysoké sociálne náklady v podobe dvojnásobnej miery chudoby v období 1973 – 1990, vysokú nezamestnanosť, stratu kúpnej sily a extrémnu nerovnosť. Podľa neho kríza z roku 1982 a úspech politiky pragmatizmu druhej polovice osemdesiatych rokov dokazuje, že radikálna politika „Chicago boys“ v sedemdesiatych rokoch poškodila ekonomiku. Základ, ktorý táto radikálna politika vybudovala pre neskoršie miernejšie liberálne politiky je nezanedbateľný a Čilská ekonomika z neho (oproti svojim susedom) profituje dodnes.

8 Doporučenia nositeľom hospodárskej politiky

Praktickým výstupom tejto práce sú konkrétne doporučenia tvorcom hospodárskej politiky. Jedná sa v podstate o zhrnutie chýb, ktorých sa dopustili tvorcovia hospodárskej politiky na Novom Zélande a v Austrálii pri zavádzaní liberálnych reforiem vo svojich krajinách. Tieto chyby sa nevyskytujú ani tak v samotnej náplni reforiem, ale v časovom slede ich zavádzania. V prípade Nového Zélandu sa najskôr zrušili obmedzenia kapitálových tokov, stanovil sa plávajúci kurz NZD, finančný trh bol zbavený obmedzení a následne bol liberalizovaný trh produktov a služieb. Trh práce bol liberalizovaný až ako posledný v roku 1991, čo je dané obavou labouristickej vlády o podporu zo strany ich tradičných kľúčových podporovateľov – odborov. Takéto poradie reforiem malo na ich reálnu funkčnosť negatívny vplyv s následkami spomínanými v predošlých kapitolách. Správny postup zavádzania reforiem, ktorý by minimalizoval ich negatívne vedľajšie efekty by bol nasledujúci:

1. Najprv deregulovať trh práce, aby mohol flexibilnejšie reagovať na meniace sa podmienky stanovené budúcimi reformami
2. S flexibilnejšou pracovnou silou budú firmy dostatočne silné na to, aby sa trh produktov a služieb mohol otvoriť medzinárodnej konkurencii – teda zníženie colných a zrušenie necolných bariér v tejto fáze
3. Následne s otvorenou ekonomikou a dobre nastavenými tržnými pravidlami je konečne priestor pre odstránenie obmedzení na finančnom trhu, odstránenie devízovej kontroly a zavedenie plávajúceho kurzu.

V prípade Austrálie, kde tak isto nevhodné poradie reforiem spôsobilo negatívne efekty, týkajúce sa predovšetkým monetárnej oblasti. Najprv boli liberalizované kapitálové toky súčasne so zavedením plávajúceho kurzu, nasledované monetárnou reštrikciou. To viedlo k nadhodnoteniu výmenného kurzu, ktorý znížil konkurencieschopnosť austrálskeho vývozu, čo malo za následok recesiu hlbšiu, než

v prípade ponechania reštrikcií kapitálovej mobility. Správny sled jednotlivých krokov by bol nasledujúci:

1. Znížiť infláciu na úroveň svojich najdôležitejších obchodných partnerov
2. Následne liberalizovať zahraničný obchod
3. Až na koniec liberalizovať tok medzinárodného kapitálu

9 Záver

Táto práca mala za úlohu popísať štruktúru hospodárskych reforiem implementovaných počas takzvanej „reformnej dekády“ v čase od roku 1984 do roku 1993, porovnať reformný proces a jeho dopady s Austráliou a v neposlednom rade zanalyzovať politicko-ekonomickú situáciu, ktorá reformnej dekáde predchádzala. Ponúkla sa tu výborná možnosť vzájomného zrovnania na základe spoločných kultúrnych, geografických a historických aspektov a z toho prameniacych problémov, ktorým museli obe krajiny spoločne čeliť. Porovnaniu dodáva na atraktivite aj skutočnosť, že obe krajiny začali so zavádzaním kľúčových liberálnych reforiem súčasne, teda od roku 1984.

V prípade zavádzania reforiem je možné identifikovať dva rôzne prístupy. V prípade Austrálie boli reformy miernejšieho charakteru a boli implementované postupne, v prípade Nového Zélandu je patrná snaha presadiť v krátkom čase čo najviac radikálnych zmien. Autori zrovnávacích štúdií sa v prevažnej miere zhodujú na vyššej úspešnosti práve Austrálskeho prístupu, čomu nasvedčujú aj analýzy makroekonomických ukazovateľov. Je však nutné brať do úvahy aj faktory, ktoré táto analýza nezahrňuje – napríklad neporovnateľne väčšie nerastné bohatstvo v prípade Austrálie alebo väčšia odlúčenosť Nového Zélandu od centier medzinárodného obchodu.

Kľúčový poznatok z tejto práce je uvedomenie si faktu, že správne načasovanie reforiem, ktoré nasledujú za sebou v logickom slede, je minimálne rovnako dôležité, ako ich obsah. Pri tomto faktore hodnotenia úspešnosti, respektíve neúspešnosti reforiem som zistil v prípade oboch krajín niektoré nedostatky, ktorých absencia by z vysokou pravdepodobnosťou mala za následok oveľa lepšie výsledky makroekonomických ukazovateľov. V rámci celkového zhodnotenia tejto historickej štúdie súčasným pohľadom vyvstáva jednoznačný záver, že implementácia liberálnych reforiem mala v prípade oboch hodnotených ekonomík blahodarný vplyv na celkovú životnú úroveň obyvateľstva a mieru ekonomickej slobody. Tento

pozitívny vplyv je však patrný jedine z dlhodobého pohľadu, v krátkodobom horizonte sa však prejavujú prevažne negatívne efekty súvisiace s vyššími počiatočnými nákladmi štrukturálnych zmien. Z toho dôvodu je taktiež dôležitá schopnosť prezentovať dôležitosť reforiem voličom, pretože bez ich podpory v konečnom dôsledku ku žiadnym pozitívnym zmenám nedôjde.

10 Literatúra

BANKS, G. Structural reform Australian-style: lessons for others?. Canberra, 2005.

BARRY, F. Market Liberalization, Monetary Stabilization and Foreign Debt: Did Australia get it wrong in 1980s?. University College Dublin, 1992.

BELORGEY, N., LECAT, R. a MAURY, T.. Determinants of Productivity Per Employee: An Empirical Estimation Using Panel Data. Banque de France Working Paper 110, 2004.

BERNANKE, B. a GÜRKAYNAK, T. Is Growth Exogenous?. NBER Macroeconomics Annual 2001.

BRASH, D. New Zealand's economic reforms: A model for change?. London: A speech given for Chatham House, the Waitangi Foundation and Prudential Corporation, 1998.

BÜCHI, H. The Economic Transformation of Chile: A Personal Account. HACER, 2009. ISBN 978-0-557-15966-6.

CARPINTER, P. Summary - History of the welfare state in New Zealand. Treasury. 2012. Dostupné také z:
<http://www.treasury.govt.nz/government/longterm/externalpanel/pdfs/ltfep-s2-03.pdf>

CONVICTCREATIONS. The Post-Socialist and Post-Capitalist Australian Economy. [online]. [cit. 2016-05-19]. Dostupné z:
<http://www.convictcreations.com/culture/economy.html>

COSTELLO, P. Tax Reform: Not a New Tax, A New Tax System [online]. Treasury, 1998 [cit. 2016-05-19]. Dostupné z:
<http://archive.treasury.gov.au/documents/159/HTML/docshell.asp?URL=Overview.asp>

DAVIS, G. a EWING, R. Why has Australia done better than New Zealand?: Treasury Working Paper. 2005.

DAVIS, K. Financial Reform in Australia. Melbourne, 2001.

DAZIEL, P. a LATTIMORE, J. The New Zealand Macroeconomy: A Briefing on the Reforms. Auckland: Oxford University press, 1996.

DREW, M. a STANFORD, J. A Review of Australia's compulsory superannuation scheme after a decade. Brisbane, 2003.

DVOŘÁKOVÁ, E. Nový Zéland: ekonomické reformy 80. a 90. let a jejich důsledky. Praha: Liberální Institut, 2000. Dostupné také z:
<http://www.libinst.cz/Files/KqLFy4r2/profile/2477/nzreforma.pdf>

EVANS, L. a GRIMES, A. Economic Reform in New Zealand 1984-95: The Pursuit of Efficiency. Journal of Economic Literature, Vol. 34, No. 4. 1996.

FRENCH-DAVIS, R. Economic Reforms in Chile: From Dictatorship to Democracy. Chicago: The University of Michigan Press, 2002. ISBN 0-472-11232-5.

FRIEDMAN, M. Free Markets and the Generals. Newsweek. 1982.

GOLDFINCH, S. Evaluating Public Sector Reform in New Zealand: Have the benefits been oversold? ASIAN JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION VOL 20, NO 2. 1998.

KEIZER, P. a MUYSKEN, J. The Future of the Welfare State: Reflections on Roger-nomics. Universiteit Maastricht, 1997.

KOHOUT, P. Na památku Železné lady. In: Reformy.cz [online]. 2013 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.reformy.cz/zpravy/na-pamatku-zelezne-lady/>

KRUGMAN, P. The Narrow and Broad Arguments for Free Trade. The American Economic Review. 1993(83).

MASSEY, P. New Zealand: Market Liberalisation in a Developed Economy. St. Martin's Press, 1995. ISBN 0312124864.

MITCHELL, B. Typists go home ... UK runs out of money!: Modern Monetary Theory ... macroeconomic reality. 2009. Dostupné také z:
<http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=3483>

MORRISON, A. The Employment Contracts Act and its economic impact. Wellington: New Zealand Parliamentary Library, 1996.

NAGEL, J. Social choice in a pluralitarian democracy: the politics of market liberalization in New Zealand. *British Journal of Political Science*. 1998, , 223-267.

NATIONAL ACCOUNTS MAIN AGGREGATES DATABASE [online]. [cit. 2016-05-21]. Dostupné z: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasicFast.asp>

NATIONMASTER [online]. [cit. 2016-05-18]. Dostupné z: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Economy/GDP-per-capita-in-1950>

NEW ZEALAND HISTORY. The 1960s. [online]. [cit. 2016-05-19]. Dostupné z: <http://www.nzhistory.net.nz/culture/the-1960s/overview>

OECD (2016), Gross domestic product (GDP) (indicator). doi: 10.1787/dc2f7aec-en (Accessed on 17 April 2016) [online]. [cit. 2016-05-20].

OECD (2016), Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/997c8750-en (Accessed on 17 April 2016) [online]. [cit. 2016-05-20].

OECD (2016), Exchange rates (indicator). doi: 10.1787/037ed317-en (Accessed on 17 April 2016) [online]. [cit. 2016-05-20].

OECD (2016), Short-term interest rates (indicator). doi: 10.1787/2cc37d77-en (Accessed on 17 April 2016) [online].

OECD (2016), Inflation (CPI) (indicator). doi: 10.1787/eee82e6e-en (Accessed on 17 April 2016) [online].

OECD (2016), Inflation (CPI) (indicator). doi: 10.1787/eee82e6e-en (Accessed on 21 May 2016) [online].

OECD. *Understanding Economic Growth*. Paris, 2004.

OECD. *Economic Survey of New Zealand*. Paris, 1999.

OXFORD DICTIONARIES [online]. [cit. 2016-05-18]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/>

PETTINGER, T. Economic Impact of Margaret Thatcher [online]. 2013 [cit. 2016-05-21]. Dostupné z: <http://www.economicshelp.org/blog/274/uk-economy/economic-impact-of-margaret-thatcher/>

QUIGGIN, J. a HAZLEDINE, T. Economic policy and outcomes in Australia and New Zealand 1984-2003. Maastricht, 2005.

QUIGLEY, D. Economic Reform: New Zealand in an International Perspective. 1996, 309-321.

REDWARD, P. Structural reform in New Zealand: A Review. Helsinki: Bank of Finland, 1996.

RESERVE BANK OF NEW ZEALAND. What is the Policy Targets Agreement? [online]. [cit. 2016-05-19]. Dostupné z: <http://www.rbnz.govt.nz/monetary-policy/what-is-the-policy-targets-agreement>

RESERVE BANK BULLETIN. Exchange rate policy developments, Vol. 48, No. 5. Wellington, 1985. Dostupné také z: <http://www.rbnz.govt.nz/-/media/ReserveBank/Files/Publications/Bulletins/1985/1985may48-5exchangeratepolicydevelopments.pdf>

RESERVE BANK OF AUSTRALIA BULLETIN. Privatisation in Australia., 1997. Dostupné také z: <http://www.rba.gov.au/publications/bulletin/1997/dec/pdf/bu-1297-2.pdf>

SCARPETTA, S. a BASSANINI, A. Does Human Capital Matter for Growth in OECD Countries? Evidence From Pooled Mean-Group Estimates. OECD Economics Department Working Paper No. 282, 2001.

SCOTT-KENNEL, J. Foreign Direct Investments in New Zealand. The University of Auckland, 2003.

SCOTT, J. a GRAHAM, C. Government Reform in New Zealand. Occasional Paper No. 140. International Monetary Fund, 1996. ISSN 1-55775-540-X.

STATISTICS NEW ZEALAND [online]. [cit. 2016-05-20]. Dostupné z:
http://www.stats.govt.nz/browse_for_stats/snapshots-of-nz/nz-social-indicators/Home/Labour%20market/lab-productivity.aspx

THE TREASURY. The Fiscal Responsibility Act 1994. [online]. [cit. 2016-05-19].
Dostupné z: <http://www.treasury.govt.nz/publications/research-policy/wp/2001/01-25/04.htm>

THE TREASURY [online]. [cit. 2016-05-20]. Dostupné z:
<http://www.treasury.govt.nz/government/data>

WILSON, J. History - Liberal to Labour. Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand [online]. [cit. 2016-05-18]. Dostupné z:
<http://www.teara.govt.nz/en/history/page-5>

Přílohy

